

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.К. Ушинського»

Кафедра української філології і МНФД

М. Р. Мельник, О. І. Марчук

ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНИЙ ПРАКТИКУМ

Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти з галузі знань 01 «Освіта»
за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Одеса – 2020

Рекомендовано до друку Вченою радою
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського (протокол № 2 від 29 жовтня 2020 року)

Рецензенти:

Брайченко Світлана Леонідівна – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій
гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного
університету

Буднік Анжела Олександрівна – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янського мовознавства Південноукраїнського
національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Мельник М.Р. Орфографічно-пунктуаційний практикум. Методичні
рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти з галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 014 Середня освіта
(Українська мова і література) / М. Р. Мельник, О. І. Марчук. – Одеса: ПНПУ
імені К. Д. Ушинського, 2020. – 102 с.

ПЕРЕДМОВА

Мета викладання навчальної дисципліни “Орфографічний і орфоепічний практикуми та виразне читання” – систематизувати, закріпити й удосконалити знання з орфографії та пунктуації, мотивувати студентів до поглибленого дослідження правописних норм української мови. Завдання: ознайомити студентів з основними поняттями й категоріями орфографії та пов’язаної з нею орфоепії; показати взаємозв’язок і взаємозумовленість орфографічних та орфоепічних норм; актуалізувати знання з орфографії, набуті в середній школі та поглибити їх; виробити потребу формування на основі теоретичних знань стійких практичних навичок використання основних орфографічних та пунктуаційних норм; зацікавити студентів актуальними проблемами правопису з метою наступного їх дослідження; розвивати мовленнєву культуру.

Методичні рекомендації спрямовані на допомогу студентам- філологам, які мають систематизувати правописні правила, що вивчалися в середній школі, розглянути їх на новому, більш високому рівні, враховуючи принципи орфографії, а також норми пунктуації, які склалися традиційно й діють у межах сучасного правопису.

У посібнику подано матеріал для практичних занять та самостійної роботи. Структура кожного із змістових модулів підпорядкована меті – допомогти студентам відновити й поглибити, закріпити й розширити, узагальнити й систематизувати правописні знання з основних розділів української мови, виробити практичні вміння й навички вдосконалення власного й чужого усного і писемного мовлення; сформувати орфографічну та пунктуаційну грамотність, що є основою розвитку комунікативної компетенції особистості майбутнього філолога; розвинути науково-дослідницькі здібності та виробити навички контролю й самоконтролю.

Кількість годин, яка відводиться на опрацювання кожної з тем, планується викладачем, виходячи із загальної кількості годин.

Практичні заняття передбачають закріплення і поглиблення набутих раніше знань, формування творчого підходу до вивчення мовних явищ, удосконалення навичок самостійної дослідницької роботи.

У посібнику подано також тексти орфографічних самодиктантів, які можуть бути використані для орфографічного аналізу тексту, перелік програмових питань для самоконтролю, список основної, додаткової літератури до курсу, рекомендовано короткий термінологічний словник.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ОРФОГРАФІЯ

Теоретичні питання

1. Українська графіка. Літерні позначення звуків.
2. Співвідношення між буквами і звуками.
3. Принципи українського правопису.
4. Про зміни в українському правописі 2019р.
5. Правила написання слів із апострофом.
6. Правила написання слів із м'яким знаком.
7. Правопис префіксів.
8. Вживання великої букви. Велика буква у власних назвах.

Рекомендована література

1. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища школа, 1993. – 367 с.
2. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови. - Л.:Світ, 1996.- 206 с.
3. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М.Русанівського. - К.: Либідь, 1990. - 304 с.
4. Лобода В.В., Скуратівський Л.В. Українська мова в таблицях: Довідник. - К.: Вища школа, 1993. - 239 с.
5. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М. Пещак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. - К.: Довіра, 1994. – 864 с.
6. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. - К.: Наук. думка, 1976. – 287.
7. Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. Українська мова. Практикум.-К.: Либідь, 1990.
8. Паламар Л.М., Бех О.А. Практичний курс української мови. - К.: Либідь, 1993.
9. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. - К.: Наук. думка, 2019.
- 10.Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. - К.: 1999. – 288 с.

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Виразно прочитайте речення. Поясніть орфограми, вставляючи пропущені букви.

А. 1.Мова – це наша націонал...на ознака, в мові - наша культу-
ра, сутніст... нашої свідомості (І.Огієнко). 2. Мова вдосконалює сер-

це і розум народу, розв...ває їх (Олесь Гончар) . 3. Щоб любити – треба знати, а щоб проникнути в таку тонку й не...осяжну, в...личну й багатогран...у річ, як мова, треба її любити (В.Сухомлинський). 4.Бринить...співає наша мова. Чарує, тішит... і п...янить (О. Олесь)

Б. 1.Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову. Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна і на початку ХХІ століття, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу. 2.Хай не розбудить смутку телефон. Нехай печаль не зрушиться листами. Хай буде легко. Це був тільки сон, що ледь торкнувся пам'яті вустами. 3.Життя пройде, немов вода, і відцвіте, немов вишнева гілка... В житті одна помилка - не біда,.. біда, коли усе життя - помилка! 4.Мене сьогодні голуб розбудив, він прилетів і плакав на балконі. Я не прошу поблажливості Долі. Хіба це мало - незабутня мить? 5.Як легко висміяти вчинок. Як просто – знищити талант. Щоб обезкровити людину, достатньо слів – не треба ран. 6. І маленькі були неполадки, і великі були нелади, і ніщо не здавалось випадком, бо лишало на серці сліди. 7. Не оплакуй ні мрій, ні згадок, загуби своїм прикрошам лік. Щастя треба - на всякий випадок. Сили треба - на цілий вік. 8. Якщо я не виживу, то людство й не помітить, а якщо людство не виживе, то й мені гаплик (Л. Костенко).

2. Поясніть написання слів з м'яким знаком.

Брівон..ки, вісім..сот, дзен..кіт, їдал..ня, в'яз..кість, гедз.., с..огодні, чотир..ох, син..йор, л..отчик, ніч.., Хар...ків, лар..ок, дерз..кий, різ..кий, жас..кий, в'яз..кий, кол..є, медал..йон, плас..кий (плос..кий), бояз..кіст.., гуцул..с..кий, Гуцул..щина, Уман..щина,

уман..с..кий, мен..ший, камін.., камін..чик, біл..ший, тон..ший, ін..ший, нен..чин, брин..чати, дон..чин, гір..кий, Гор..кий, сен..йорита, палац.., промін.., промін..чик, велетен.., велетен..с..кий, нян..чити, приз..ба, прос..ба, сл..ота, бар..єр, м..юзикл, біл..ярд, шин..йон, шам-пін..йон, шприц.., барел..єф, кан..йон, міл..йон, фаміл..ярний, міл..йонер, вал..юта, модел..єр, кур..йоз, комп..ютер, конференс..є.

3. Поясніть правопис слів.

Божествен...ий, пробл...ски, кр...слатий обітован...ий, довгож-дан....ий, осві...чений (освіта), досві...чений, гіл...яч...я, з досві...ку до см...ркання, гор...лиць, гор...цвіт, чар...зілля, шален...ий, дзвін...ця, дерев...ян...ий, нездолан...ий, пр...вільний, пр...віл...я, до...речі, с...під...лоба, пр...в...лебний, пр...рвистий, волин...ський, олов...ян...ий, Мін...юст, Покут...я, п...лехатий, т...дітний, ч...пурний, бов...аніти, від...з...ркалювати, кл..йноди, вар...во, мар...во, Уман...щина, артис...чин, пр...гірклий, пр...солений, тр...вожний, сестрич...ин, капос...ний, компос...ний, жадан...ий, сту-ден...ий, Поволж...я, бов...ніти, воз...з...єднання, роз...броєн..я, ро-зіл...ється, р...фр...ж...ратор, торг...вельний, вогнян...й, огнен...ий, скажен...ий, дан...ий, клятвен...ий, потомствен...ий, Тал...ін...., бла-гословен...ий, війсь...комат, л...єт...ся, , під..їжд...ати.

4. Поясніть написання префіксів у словах.

О.. цвісти, ві.. крити, о.. пливти, ві.. ступити, ві.. чуття, о.. прави-ти, о.. кусити, о.. брати, ві.. криття, на.. колоти, о.. кинути, о.. колоти,

пере.. часний, ро.. поділ, бе.. крайній, ро...крити, во...з'єднання, че-
ре...плічник, бе.. крайй, чере.. сідельник, бе... помилковий.

5. Запишіть сполучення слів, обґрунтовуючи вживання прийменників.
Складіть із ними (на вибір) 5 речень.

(У, в) нашій країні, (у, в) останньому вагоні, навчатися (у, в) академії, працювати (у, в) Польщі, бігти (у, в) сад, приїзд (у, в) Ріне, бачив (у, в) журналі, ходив (у, в) музей, сидів (у, в) барлозі, приїде (у, в) травні, плавати (у, в) океані, сидіти (у, в) ямі, позичити (у, в) Анд-
рія, потреба (у, в) спілкуванні, приходив (у, в) четвер, зайти (у, в) ін-
ститут, вчитися (у, в) інтернаті, жити (у, в) Ірпені, їздити (у, в) Угор-
щину, успіх (у, в) навчанні., долина (у, в) квітах, приїхав (у, в) Одесу.

6. Повторіть за правописом написання частки **не**. Запишіть речення.
Поясніть написання **не**, розкриваючи дужки.

1. Пишіть листи і надсилайте вчасно коли їх ждуть далекі адреса-
ти, коли є час, коли (не) має часу і коли навіть ні про що писати
(Л.Костенко). 2. І (не) має маленьких людей – є лиш душі малі
(В.Коротич). 3. (Не) має на світі нічого страшнішого за (не) людських
людей (І. Жиленко). 4. Життя (не) має ціни, а воля дорожча за життя.
5. Хто розуму (не) має, тому й коваль не вкує. 6. Хто нічого (не) ро-
бить, той ніколи (не) має часу. 7. Та немає тяжче, та немає важче, як
на чужині (Народна творчість). 8. Ніхто (не) має більшої любові, як
той, хто душу поклада за друзів (Л. Українка). 9. (Не) має щастя віч-
ного, (не) має, є вічний бій за щастя для всіх (М. Нагнибіда).

7.3'ясуйте написання власних назв.

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Великий Державний герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба та Герба Війська Запорізького законом, що приймається не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного герба України є Знак Княжої Держави Великого (малий Державний герб України).

Державний Гімн України – національний гімн на музику М.Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ.

(Із Конституції України)

8. Напишіть з великої чи з малої літери подані слова й словосполучення.

(О)деська область, (о)стрів (с)вятої (є)лени, (о)б'єднані (а)рабські (е)мірати, (м)іжнародний (в)алютний (ф)онд, (л)івобережна (у)країна, (б)лизький (с)хід, (н)адністрянщина, (п)івнічний (п)олюс, (б)ермудські (о)строви, (к)риворіжжя, (я)сна (п)оляна, (т)унгуський (м)етеорит, (к)райня (п)івніч, (д)руга (с)вітова (в)ійна, (п)риморський (к)рай, (н)ародний (а)ртист (у)країни, (з)бройні (с)или (у)країни, (с)лужба (б)езпеки (у)країни, (б)удинок (у)чених (н)аціональної

(а)кадемії (у)країни, (с)лов'янські (б)оги, (к)оран, (є)вангеліє, (б)оги, (б)ожа (м)ати, (в)великий (п)іст.

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. До кожного принципу української орфографії доберіть три-чотири приклади з різними орфограмами.

2. Поясніть орфограми у поданих реченнях.

1. Найбіл...ше і найдоро...че добро в кожного народу — це його мова, ота ж...ва схованка людс...кого духу... (Панас Мирний).

2. Слова — полова, але огонь в одежі слова (І. Франка). 3. Скіл...ки я знаю мов, стільки разів я людина (Народна мудрість). 4. У мові своїй народ протягом багат...ох тисячоліть склав свої думки й свої почут...я (К.Ушинський). 5. Народ в...являє себе в своїй мові (І. Срезневський). 6. Усі мови можн... вивчити за шіст... років, свою ж рідну треба вчити ціле життя (Вольтер).

3. Словниковий диктант: поясніть написання слів з апострофом.

а) Верфю, верб'я, торф'яний, мертв'як, моркв'яний, цвях, дзв'якнути, реп'ях, мавп'ячий, Святослав, черв'як, духм'яний, Вячеслав, рум'яний, п'яльця, верб'яний, медв'яний, зв'ялений, м'ятний, арф'яр, р'ізьб'яр, Прип'ять, рутв'яний, джв'якотіти, кав'ярня, т'м'яний, надв'язати, солов'їний, хом'як, др'іб'язковий, пот'м'яніти, р'ізв'яний, зв'язаний, Лук'янець, безп'рав'я, сурм'яний, лук'янівський.

б) Узг'ря, мат'рю, бур'янисько, р'ясно, дов'іря, пор'ятунок, пір'іна, зор'я, Мар'яна, Причорномор'я, сузір'я, вітр'як, Валер'ян, гар'ячий, валер'янка, перемир'я, Амудар'я.

в) Безязикий, відємний, віжджати, півяблука, розяснення, трьохетапний, обіжджчик, предявник, дитясла, зясувати, Мінюст півідальні, трьохярусний, необіжджений, пан європейський.

г) Пюре, педестал, бюджет, конюктура, інтервю, інекція, субект, премера, адютант, вестибюль, мишяк, компютер, гравюра, кюрі, блюз, кювет, Ветнам, рюкзак, карера, манікюр, кутюре.

4. Вставте пропущені букви. Поясніть правопис слів.

Ро...саджувати, бе...цінь, ро...стеляти, ро...тягти, бе...змістовний, ро...сунути, ро...смішити, бе...силий, бе...смертя, ро...пис, бе...коштовний, пере.. сінок, пона.. строковий, пре.. ставник, о.. хиляти, о.. цуратися, ві..чиняти, о.. чиняти, ві.. штовхнути, о.. штовхнути.

5. Замість крапок запишіть відповідні префікси з-, с- (зі-, зо-, зу). Пояснітьнаписання префіксів. Які префікси вживаються для милозвучності?

..шити, ..прожогу, ...прілий, ..цілити, ..шкребти, ..шивати, ..чавити, ..тиснути, ..вести, ..ціпити, ..чистити, ..чіплювач, ..бити, ..м'яти, ..сипаються, ..цементувати, ..щулитися, ..хов, ..гріти, ..брати, ..мліти, ..пріти, ..в'ялий, ..ткнути, ..гнути, ..драти, ..псуватися, ..палахнути.

6. Виділіть префікси, вставляючи пропущені букви е, и, і.

Пр.. вільний, пр.. велебний, пр.. солений, пр.. краса, пр.. крашати, пр...освящений, пр.. звисько, пр... боркати, пр.. земкуватий, пр...блуда, пр...кликати, пр.. гожий, пр.. старілий, Пр..карпаття, пр...здирство, пр...вабливо, пр...блудитися, пр...подобний,

пр...солоний, пр.. голубити, пр..звище, пр..рвистий, пр..звисько,
пр...голубити, пр...білений, пр...непорочний, пр..рва, пр.. зирливий,
пр.. злий, пр.. буття, пр.. ліпити, пр.. гірок, пр.. ярк.

7. Наведіть 10 прикладів назв та понять однакового звучання, які пишуться з малої та з великої букви.

8. Запишіть слова, вставляючи, де потрібно, м'який знак. Поясніть написання слів з м'яким знаком.

Запоріз..кий, різ..кий, індійс..кий, біл..ше, кіл..це, в'яз..кий,
їдал..ня, порс..кий, козац..кий, близ..кість, людс..кість, по-
француз..ки, бас..кий, по-українс..ки, по-німец..ки, дівчис..ко,
плас..кий, по-француз..кому, Натал..чин, дерз..кий, по-німец..кому,
пасовис..ко, бояз..кий, рибон..ка, ковз..кий, рибал..чин, хлопчис..ко,
гарнен..кий, скрин..ці, малюсін..кий, циган..ці, кул..ці, гал..чин, ри-
бал..ці, Натал..ці, Гал..ці, Гал..чин.

9. Запишіть із великої чи малої букви, обґрунтуйте правопис власних назв.

П)ерший (з)аступник (г)олови (в)ерховної (р)ади (у)країни,
(д)ержавна (п)одаткова (і)нспекція (у)країни, (л)ауреат (н)аціональної
(п)ремії імені Т.Г. Шевченка, (д)иректор (ц)ентру (п)рактичної
(п)сихологічної та (с)оціальної (р)оботи (а)кадемії (педагогічних
(н)аук (у)країни; (с)півдружність (н)езалежних (д)ержав, (д)ень
(н)езалежності (у)країни, (а)хіллесо́ва п'ята, (б)альзаки́вський вік,
(т)овариство (п)росвіта, (о)деський (м)іжнародний (к)інофестиваль.

ПРАВОПИС ПРИГОЛОСНИХ

Теоретичні питання

1. Приголосні. Уподібнення та розподібнення приголосних.
2. Подвоєння приголосних.
3. Подовження приголосних.
4. Спрощення у групах приголосних. Випадіння приголосних у вимові.
5. Чергування приголосних.
6. Зміни приголосних при словотворенні.
7. Зміни приголосних при словозміні.

Рекомендована література

1. Козачук Г.О., Шкурятяна Н.Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища школа, 1993.
2. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пещак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. - К.: Довіра, 1994.
3. Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. Українська мова. Практикум.-К.: Либідь, 1990.
4. Паламар Л.М., Бех О.А. Практичний курс української мови. - К.: Либідь, 1993.
5. Український правопис /АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови– стереотип. вид.- К.: Наук. думка, 2020.
6. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. - К., 1999.

Вправи та завдання для аудиторної роботи

1. Позначте наголос у словах, вставляючи, де потрібно, пропущені букви. Поясніть написання.

Від...зеркален...я, шален...ий, довгождан...ий, гречан...ий, дан...ий, єдин...ий, спасен...ий, від...аний, сумлін...ий, закон...ий, преосвящен...ий, старан...ий, вихован...ий, обітован...ий, студен...ий, скажен...ий, недоторкан...ий, незлічен...ий, незлічен...ий, нездійснений, нездійснен...ий, безцін...ий, зібран...ий, підготовлен...ий, незбагнен...ий, зосереджен...ий, глибин...ий, незмін...ий.

2. Змініть слово так, щоб у ньому відбулися всі можливі чергування голосного або приголосного кореневого звука. Поясніть причини змін.

Торгівля, друг, зоря, крига, щока, щітка, пастух, Київ, бік, луг, сім, носити, муха, берег, везти, вага, жінка, нога, Параска, договір, крутити, вулиця, перескочити, серце, вік, свідок, шість, чотири, бігти, парубок, міх, берегти, мука, сонце, рука, будівник, могти, око, чорний, рід, Ольга, село, гілка, ріг, папір.

3. Утворіть прикметники від поданих слів. З'ясуйте, у яких прикметниках відбулося спрощення або чергування приголосного, а в яких — ні.

Гігант, кістка, опонент, радість, область, честь, виїзд, млість, контраст, ілюзіоніст, баски, пацифіст, волох, грек, казах, невістка, егоїст, зап'ястя, захист, дочка, агент, об'їзд, заздрість, асистент, юнак, пропаганда, запуск, емігрант, масло, тітка, хвастати, сонце, пристрасть, баласт, людина, артистка, чех.

4. Перевірте сумнівний приголосний у поданих словах.

Ковзкий, допомогти, ягідка, берізка, просьба, казка, скибка, досвіт, досвід, діжка, приповідка, молодший, солодкий, кігті. успадкувати, абхазка важко.

Запам'ятати: **вокзал, анекдот, призьба, вогко, мерехтіти, рюкзак, футбол.**

5. Замість крапок поставте, де треба, пропущені букви. Поставте наголос.

Скатерт..ю, збіж..я, Поволж..я, л..яний, священ..ий, гречан..ий, шерст..ю, освячен..ий, склян..ий, лимон..ий, спросон..я, міц..ю, від..ача, юніст..ю, проніс..я, подорож..ю, блажен..ий, від..зеркален..я, безсмерт..я, міськ..ом, цін..ість, підвікон..я, зіл..я, пригорщ..ю, жит..єпис, без..вучний, ріл..я, бов..аніти, тряс..я, л..яний, окаян..ий, подорож..ю, вил..ю, зран..я, левин..ий, орлин..ий, олов'ян..ий, вогнян..ий, тьмян..ий, кам'ян..ий, цеглян..ий, півріч..я, скатерт..ю, зав'яз..ю, сокровен..ий, спасен..ий, числен..ість, благословен..ий, товстен..ий, перел..ю, ов..а, силен..ий, ртут..ю, весіл..я.

6. Запишіть подані жіночі імена українською мовою.

Стелла, Магдалина, Агафья, Емма, Фаина, Ольга, Аэлита, Матильда, Эдита, Василиса, Тамила, Сусанна, Ядвига, Анисия, Диана, Валентина, Люсьєна, Инна, Кира, Людмила, Майя, Виолетта, Калина, Анжелика, Анфиса, Жозефина, Лукьяна, Мстислава, Лидия, Инга, Мария, Беатриса, Евдокия, Владислава, Нонна, Вера, Надежда.

7. На місці крапок, де потрібно, поставте пропущені букви. Поясніть.

Фігурис..ці, хвас..нути, облас..ний, контраc..ний, заздріс..ний, щотиж..ня, якіс..ний, невіс..чин, заїз..ний, стис..нути, гіган..ський, скатер..ка, хворос..няк, аген..ський, буревіс..ник, жаліс..ливий, шіс..надцять, піз..ній, рідкіс..ний, ус..ний, волейболіс..ці, випус..ний, фашис..ський, чес..ний, облес..ливий, пес..ливий, шіс..сот, шіс..десят, місь..кий, зап'яс..ний, брес..ський, балас..ний, якіс..ний, плюс..нути,

пропагандис..ський, кіс..лявий, мес..ник, совіс...ний, тріс..нути, про-віс..ник, боліс..ний, безкорис..ливий, страс..ний, напас..ний, ви-їз..ний, капос..ний, інтеліген..ський, аванпос..ний, хус..ці, мліс..ний, президен..ський, курсан..ський, хвас..нути, тріс..нути, корис..ний, по-їз..ний, че..нця, сер..це, влас..ний, прихвос..ні, зліс..ний, мас..ний.

8. Змініть за особами дієслово *лити*. Поясніть правопис.

9. Від поданих прикметників творіть іменники із суфіксом **-ин**. Пояс-ніть зміни приголосних.

Вінницький, кріпацький, галицький, гайдамацький, турецький, донецький, німецький, хмельницький, дрогобицький, словацький, ко-зацький, чернівецький.

10. Запишіть подані слова у кличному відмінку однини. Поясніть змі-ни приголосних.

Олег, Оксана Яківна, товариш, пан Ілля, Віталій, Сергій, Настя, Ольга, Катерина, ректор, Катря, декан, президент, професор, брат, се-стра, батько, місяць, Київ, колега, чумак, заєць, рід, слухач, мрія, Ха-рків, луг, добродій, друг, кінь, Дніпро, Василь, Петро, тітка, поляк, тополя, студент, дівчина, лікар, Марія, курсант, Львів, Одеса, Софія.

11. Від поданих слів утворіть прислівники, поясніть правопис **-н- і -нн-** у них.

Охайний, нездоланний, стомлений, довгожданий, упевнений, за-конний, попід тином, сумлінний, беззмінний, повільний, невпинний.

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Замість крапок поставте, де треба, пропущені букви. Поставте наголос.

Жадан..ий, перепелиний, перепилен..ий, дзвін..ця, ніжність..ю, скатерт..ю, священ..ий, гречан..ий, шерст..ю, освячен..ий, склян..ий, лимон..ий, спросон..я, міц..ю, від..ача, юн..ат, жовч..ю, юність..ю, востан..є, папорот..ю, проніс..я, подорож..ю, блажен..ий, від..зеркален..я, безсмерт..я, годин..ик, міськ..ом, цін..ість, підвікон..я, зіл..я, пригорщ..ю, жит..єпис, без..вучний, ріл..я, бов..аніти, тряс..я, л..яний, окаян..ий, глибочен..ий, подорож..ю, вил..ю, зран..я, левин..ий, орлин..ий, олов'ян..ий, височен..ий, освітлен..ість, бездоган..ий, однозмін..ий, вогнян..ий, тьмян..ий, кам'ян..ий, цеглян..ий, рум'ян..ий, півріч..я, благополуч..я, скатерт..ю, зав'яз..ю, сокровен..ий, спасен..ий, числен..ість, благословен..ий, товстен..ий, перел..ю, збіж..я, Поволж..я, ов..а, л..яний, л..яти, мерзен..ий, силен..ий, ртут..ю, весіл..я.

2. Від поданих географічних назв утворіть прикметники, поясніть фонетичні зміни.

Прилуки, Гадяч, Китай, Гонконг, Париж, Японія, Німеччина, Туреччина, Остріг, Умань, Великі Луки, Київ, Рига, Вінниця, Ужгород, Овруч, Монголія, Збараж, Одеса, Калуш, Люксембург, Кавказ, Марокко, Кривий Ріг, Воронеж, Запоріжжя, Чехія, Дрогобич, Чернівці, Рівне.

3. Утворіть прикметники від поданих слів. З'ясуйте, у яких прикметниках відбулося спрощення або чергування приголосного, а в яких — ні.

Бахмач, шах, студент, вояк, латиш, чех, ткач, калмик, печеніг, якість, нацист, вартість, гігант, комендант, артистка, студент, альпіністка, усно, екстреміст, серце, кількість, кар'єрист, кістка, думка, публіцист, жалість, хустка, форпост, інгуш, ненависть, Бахмач, шах, студент, пропагандист, злість, щастя, тиск, масло, Буг, кореспондент, захист, компост, президент, тиждень.

4. Утворіть вищий ступінь порівняння прикметників та прислівників. Поясніть зміни приголосних.

Близький, дорогий, довгий, красивий, поганий, товстий, високий, дужий, низький, рідкий, вузький, легкий, важкий.

5. Поясніть явище спрощення в іменниках і прикметниках.

Зап'яс..ний, капос..ний, зліс..ний, облас..ний, контраст..ний, задріс..ний, якіс..ний, че..нця, невіс..чин, заїз..ний, місь..кий, якіс..ний, у хус..ці, гіган..ський, сержан..ський, жаліс..ливий, піз..ній, студент..ський, рідкіс..ний, сер..це, страст..ний, ус..ний, волейболіс..ці, президен..ський, артис..чин, випус..ний, фашист..ський, облес..ливий, мес..ник, виїз..ний, мас..ний, пес..ливий, зап'яс..ний, інтеліген..ський, влас..ний, балас..ний, мліс..ний, пропагандис..ський, кіс..лявий, совіс..ний, боліс..ний, напас..ний, альпініс..ський, прихвос..ні.

6. Замість крапок поставте пропущені букви **ш** або **ч**, поясніть правопис слів.

Соня...ник, сма...ний, моло...ниця, дові...но, торі...ній, міро...ник, ру...ник, серде...ний, серде...ний, безпе...ний, міро...ник, двору...ник, пшени...ний, соня...ний.

7. Займенники, що в дужках, поставте у потрібному відмінку і запишіть у дві колонки словосполучення: а) із займенниками, що не мають початкового **н**; б) із займенниками, що мають початкове **н**.

Поцікавився у (він), повідомив через (вони), усміхнувся до (вона), в'ється над (воно), бачилась із (вона), звільнили (воно), думаю про (вона), люблю (вони), перед (він), збудив (вона), приїхала до (вона), понадіявся на (вони), глянув (вона) у вічі, допоможу (він).

8. Доберіть до поданих слів іменники. Складіть і запишіть речення.

Сердечний, сердешний, серцевий.

БУДОВА СЛОВА І ПРАВОПИС

Теоретичні питання

1. Прості, складні і складені слова.
2. Творення і правопис складних слів.
3. Правопис суфіксів української мови.
4. Поняття про склад. Складоподіл і перенос частин слова.
5. Правила переносу.
6. Правопис складноскорочених слів і графічних скорочень.

Рекомендована література

1. Козачук Г.О., Шкуратяна Н.Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища школа, 1993. – 367 с.
2. Лобода В.В., Скуратівський Л.В. Українська мова в таблицях: Довідник. - К.: Вища школа, 1993. - 239 с.
3. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пешак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. - К.: Довіра, 1994.- 864 с.
4. Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. Українська мова. Практикум.-К.: Либідь, 1990.
5. Паламар Л.М., Бех О.А. Практичний курс української мови. - К.: Либідь, 1993.
6. Український правопис /АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. - К.: Наук. думка, 2019
7. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. - К.: 1999

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Утворіть складні слова, запишіть їх відповідно до орфографічних правил.

Темний, пурпуровий; лікуватися водою; карий, око, Міністерство юстиції; північний, західний; жовтий, гарячий; північний, морський; чорний, червоний; шістнадцять, рік; загальний, науковий; машина, будувати; синій, око; гіркуватий, солоний; червоний, гарячий; південний захід; легка атлетика; розвідувати нафту; педагогічний інститут; середні віки; рідко заселити; дитячі ясла; червоний, гарячий; високі гори.

2. Запишіть складні слова, знявши риску. Поставте, де потрібно, пропущені букви, поясніть особливості правопису.

Суспільно/небе...печний, че...с...ко/російс...ко/укра...нс...кий, синьо/жовтий, віце/ прем...єрський, синьо/жовтий, груш.../под...бний, груш.../под...бний, кред...то / спроможний груш.../под...бний, ві-

це/чемп...он, шеф/кухар, сер...цево/суд...н...ий, черво-
но/блак...тно/зелений, м...ясо/росли...ий, десят.../тон...ий, да-
вн...о/минулий військово/зобов...яза...ий, грануло/метр...чний, бі-
ло/хвостий, густо/зелений, густо/ поса...же...ий, мото/стр...лец...кий,
авіа/десантний, тяжко/хворий, науково/техн...чний,
контр/адм...ралскладно/сурядний, радіо/телев...з...йний, пів-
де...но/ам...р...канс...кий, нафто/та/газо/розвідувальний естрад-
но/цирковий, червоно/блак...тно/зелений, фото/ репортере...кий, ви-
ще/зазначеними, євр.../азійський, внутр...шн...о / ринковий, ч...тир...ох
/актний.

3. Утворіть від поданих слів нові із пестливим значенням, виділяючи суфікси. Поясніть написання суфіксів.

Любити, пити, далеко, потиху, рідний, Ольга, Марія, кіт, милий, мама, дід, тато, Катерина, Галина, спати, їсти, птах, дрібний, лебідь, ведмідь, спати, Михайло, теля, Юля, Леся, рідний, кінь.

4. Поділіть подані слова та словосполучення для можливих варіантів переносу на інший рядок.

Агентство, НАТО, Л.В. Костенко, раджу, знання, бур'ян, Рівне, їжа, 17 листопада 2003р., заїжджати, життя, комп'ютер, 570 кг, надзвуко-вий, видзвонювати, торговельний, відрядження, дія, 2 000 752 грн., студія, Харків, проф. Іван Огієнко, адміністрація, підприємство, Оде-са, експлуатація, безстроковий, тиск, передсвятковий, М.С. Грушев-ський, Іван Франко, фінансування, Миколаївська обл., мільйонер, оказія, шия, дев'ятитисячний, дев'ятсот вісімдесят четвертий.

5. Запишіть слова, знявши ризик. Виокремте групи слів з одним типом орфограм. Обґрунтуйте орфограми.

Поки/що, на/сміх, до/останку, ходи/ж/бо, з/по/між, до/побачення, на/добра/ніч, з/року/в/рік, хліб/сіль, не/сьогодні/завтра, у/слід, до/тепер, в/решті/решт, віч/на/віч, по/мате-ринськи, десь/не/десь, любо/дорого, тишком/нишком, по/третє, темно/синій, до/пізна, історико/традиційний, будь/що/будь.

6. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові. Виділіть суфікси.

Максим, Віктор, Ігор, Семен, Пилип, Олександр, Василь, Миколай, Валерій, Олексій, Нестор, Сергій, Арсен, Купріян, Аскольд, Тадей, Аполлон, Орест, Віталій, Юрій, Анатолій, Григорій, Григор, Данило, Михайло, Віталій, Гаврило, Яків, Петро, Лука, Хома, Яків, Кузьма, Ілля.

7. Запишіть подані словосполучення разом, окремо, через дефіс. Уставте, де потрібно, пропущену букву чи знак і поясніть правопис.

Пів / сторіч..., пів / кілометр..., на / пів/оф...ц...йний, пів / стол..., полу / мисок, пів / Юрм...ли, пів / їдал...ні, пів / юрти, полу / день, пан / сл...в...янс...кий, на / пів /заповнен...ий, пів / на / с...ому, напів / авт...мат, пів / океан..., полу / драбок, пів / аркуш..., пів / підвал, пів / нічний, пів / кільце, пан / європейський, пів / фінал, полу / станок, пів / центнер..., пів / Харк... в..., пів / дюж... ни, полу / кіпок, пів /на / оди... надцятку, пів / віковий, пів / остр...в, пів / захис.ник, пів / віковий, на / пів /голос..., пан / амер...канс...кий.

8. Розподілити складноскорочені слова на часткові: (частина слова і повне слово, частини твірних слів), ініціальні (поєднанням перших звуків твірних слів, поєднанням назв перших букв їх), комбіновані.

Самвидав, Нацбанк, військкомат, ПНПУ імені К.Д. Ушинського, Інтерпол, Ощадбанк, демблок, комдив, військкомат, авіабаза, ООН, спецкор, автостоянка, юннат, дитсадок, профорг, міськком, фізкультура, Мін'юст Укрни, Мінмашпром.

9. Від поданих дієслів утворіть можливі форми дієприслівників, поясніть їх творення. Виділіть суфікси.

Заробити, славити, нехтувати, мружитись, сісти, започаткувати, доповідати, бажати, бити, випити, танцювати, делегувати, засохнути, оживати, радити, замкнути, зберегти, іти.

10. У поданих словах визначте суфікси із значенням здрібнілості, пестливості, ласкавості. До якої частини мови вони належать?

Спати, спатки, спатінки, спатоньки, спаточки, спатулі, спатуленьки, спатулечки, спатулькати, спатульочки, спатуні, спатунькати, спатунюсятки, спатунюськати.

11. Поясніть написання пропущених літер.

1. З глибин віків і гордо, й в...личаво встає л...гендами овія...не ім...я. 2. Квіти часто нам говорять.. втрич... біл...ше, ніж слова. 3.Юність в ін...ших завше зага...кова (В.Симоненко). 4.Опівдні зробилос... зовсім тепло. 5. Дівчата набл...жалися, і все ясніше та голосн...ше чулися їхні голоси та сміх (Г.Тютюнник). 6. І пішов на пров...сні в далечінь гл...боку, хмарами сповиту — внизу ч...рними, вгорі радіс...ними, чистими, як усмішка д...тяча. 7. Я т...хенько

ві...чиняю хатн... двері, що знадвору пахнуть... горохом та макух...ю, а з хати — хлібом і калачиками (М.Стельмах).

12. Перепишіть речення, вставляючи пропущені букви. Вкажіть розряд прислівників за значенням.

1. Звісно, по-жіночому вона невтримливо з тобою говорила, та й їй далась нелегко та розмова. 2. Коли б ти знав, як радіс...но мені (Л.Українка). 3. І ми заспівали разом, бо так і легше, і не...соромно (М.Стельмах). 4. Тепер, ставш... з циклоном віч-на-віч, людина мусила помірятися силою з ним. 5. Там небо с...огодні с...ніло пове...сняному, свіже й в...соке, вище, ніж буд...-коли (О.Гончар). 6. А сонце по-новому світилося у небі голубім (М.Рильський). 7. Було якос... чудно і по-новому пр...ємно, що лоскотали чоло холодн... краплі, що спл...вало на нього з...лене світло, що в сер...ці стало так спокійно, як на небі (М.Коцюбинський).

13. Розкрийте дужки. З'ясуйте пропуски букв. Поясніть написання прислівників та однозвучних з ними слів.

1. (В) край стомивш...сь, хлопці швидко поснули (М.Коцюбинський). 2. В...лике дерево (по) волі росте. 3. Щука-риба в воді по (волі) гуляє (Народна творчість). 4. Краю мій! Люблю я тебе (в) день і (в) ночі, (в) ранці і (в) вечері і не знаю краю своєї любові! (П.Мирний). 5. (У) день п...кучий, наковтавшись пилу, ми спраглими устами пр...падали до краю дерев...яного відра (М.Рильський). 6. Повертає, і (на) гору путь їх радісно гр...мить (В.Сосюра). 7. І (на) гору в...сокою виходжу, дивлюся, і згадую Україну, і згадять боюся (Т.Шевченко).

14. Перепишіть речення, вставляючи пропущені букви. У поданих речень вкажіть прислівники (слова категорії стану).

1. Як страшно людині, коли їй нема кому відч..нити дверей. 2. Як біло, як блак..тна, як синьо стало довкола, а в небі на холод вставало два сонця (М. Стельмах). 3. Можн.. вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір виб..рати (В.Симоненко). 4. Журавлі кр..чать за долиною, свіжо так і мрійно так кругом. 5. Так радісно, так юно нам (В. Сосюра). 6. В плавнях було тихо, як у лісі. 7. Соломії

ставало моторошно (М.Коцюбинський). 7. Було свіжо й зат..шно.
8.Тяжко чогось мені стало у тому чарівному садочку (Л.Українка).

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Від поданих іменників утворіть присвійні прикметники. Суфікси виділіть.

Андрій, Ольга, мама, лікар, Варка, мачуха, Іван, Ігор, Лукаш, Валя, заєць, качка, перепел, Толя, Софія, Василь, Микола, Світлана, мати, мама, лис, ведмідь, дід, змія, Одарка, Петро, сестра, дід, Марія.

2. Запишіть подані складні слова, знявши риску. Поставте, де потрібно, пропущені букви, поясніть особливості правопису.

Далеко / сяжний, тепло / і / газо / постача...ня, ліжко / д...ван, тон...о / кілометр, двадцят... / дв...х / зубий, моно / кр...стал..., зюйд / вест, темно / сірий, давн...о / сл...в...ян...с...кий, псевдо / ідея, тр... / ві...сотковий, багато / кольоровий, ранньо / середньо / вічний, мед...ко / х...рург...чний, синьо / зелений, гірничо / рудний, червоно / гарячий, світло / рожевий, біло / чорний, жовто / гарячий, високо / шановний, с...м...д...ст... / п...ят... / річний, само / закохан...ий, д...ам...трально / прот...лежний, к...слувато / соло...кий, соціал / демократ...чний, східно / слов'янський, темно / синій, жовто / зелений, світло / брунатний.

3. Запишіть слова правильно. Визначте тип орфограм.

Давним/давно, віл...а, стат...єю, без/кінця/краю, одним/одна, з/боку/на/бік, на/світанку, більш/менш, недозволен...ий, шален...ий, кінець/кінцем, т...м...яніє, нет...о, страй...ком, ві...дзеркален...ий, пше-ни...ний, різ...боярський, гуцул...ці, пів/юрти, пів/Європи, барок...о, Овруч...ина, ...чистити, з/краю/в/край, сюр...еалізм, пів/Києва,

к...пар...с, інтермец...о, бли...чати, пів/острова, скатерт...ю, від...зьобан...ий, коли/не/коли, св...ятий, військ...омат, з/діда/прадіда.

4. Поясніть написання слів, знявши ризик.

1. Добре було б, як/би отакий співучий разок наміста впав із неба на землю... 2. Раз у раз на її ясні очі мов/би хмарки набігали (Є.Гуцало). 3. О, як/би то листя, листя не жовтіло, О як/би то серце вічно зеленіло (В.Сосюра). 4. Як/би оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золоту арфу. 5. Як/би я тепер хотіла у маленьке човенце сісти і далеко на схід сонця золотим шляхом поплисти. 6. Як/би мої струни німії та піснею стали без слова (Л.Українка). 7. Як/би ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (Т.Шевченко).

5. Від поданих імен утворіть чоловічі та жіночі форми імен по батькові.

Свирид, Євген, Трохим, Анатолій, Денис, Лев, Святослав, Гордій, Панкрат, Остап, Порфир, Капітон, Полікарп, Костянтин, Мстислав, Артур, Данило, Корній, Ничипір, Руслан, Савелій, Ілля, Густав, Захар, Ізмаїл, Лука, Семен, Іван, Мина, Потап, Яким, Микита, Лазар.

6. Поясніть, як утворено подані слова. Назвіть спосіб словотвору, з'ясуйте правопис складних слів.

Темно-синій, жовтогарячий, Вернидуб, залізобетон, милозвучний, бортпровідниця, Крутивус, дев'ятсот, теплоелектроцентрально, двадцятип'ятиліття, молот-риба, Іван-чай, поліглот, зірвіголова, перекотиполе, високоповажний, мопед, есмінець, високоповажний, Іван-чай, падолист, світловодолікування, кондвироби, швидкоплинний, двадцятип'ятиріччя.

7. Запишіть слова, знявши ризик. Виокремте групи слів із одним типом орфограм. Обґрунтуйте орфограми.

С/під/лоба, з/понад, с/по/за/ранку, що/місяця, зо/зла, не/аби/як, мимо/волі, ні/би/то, що/найповніше, до/чиста, у/двох, що/вечора, пів/олівця, хіба/що, на/ходу, таки/зробив народно/господарський, не/наче/б/то, на/льоту, під/час, з/дня/на/день, не/відпочити, на/трое, по/сусідськи, казна/де, на/в/перейми.

8. Поясніть правопис іменникових суфіксів.

Множ...на, хмар...на, галяв...на, запад...на, велич...на, свіж...на, серед...на, мішан...на, дал...на, ялович...на, дівч...на, явор...на, віктор...на, всяч...на, гумор...на, город...на, яр...на, бувальщ...на, козачч...на, міл...на, біл...на, дол...на, груз...н, довж...на, чуж...на, далеч...на, Туречч...на, Німечч...на, кач...ня, стеж...на, Віннич...на, Донечч...на, Галич...на, гус...ня, харків'ян...н, росіян...н, татар...н, вірмен...н, киян...н, християн...н, цуценя, зайч...ня, кот...ня, пташ...ня, кош...ня, руч...нята.

9. На місці крапок поставте **е(є)** чи **о(ьо)**, **йо**. Виділіть суфікси. Поясніть написання.

Левко..вий, марл...вий, парч...вий, перц...вий, оранж...вий, вермішел...вий, тюл...вий, ситц...вий, акаці...вий, дощ...вий, житт...вий, морж...вий, алич...вий, гутаперч...вий, замш...вий, емал...вий, гелі...вий, овоч...вий, насінн...вий, песц...вий, марганц...вий, кварц...вий, яблун...вий, каракул...вий, натрі...вий, лосос...вий, хвоц...вий, насінн...вий, квасол...вий, вершк...вий, сургуч...вий.

10. Від поданих словосполучень утворіть складні слова.

Національний банк, здатний до праці, гірничий промисел, різні боки, знати край, кілька разів, подібний до лавини, трусити землю, чотири елементи, білий сніг, вимірювати електрику, військова стратегія, військовий обов'язок, швидко плинути, висока якість, три секції.

11. Від поданих дієслів утворіть можливі форми дієприслівників. Виділіть формотворчі суфікси.

Стрибнути, розвинути, розвивати, голосувати, стрепенутися, зберегти, працювати, аплодувати, дописувати, дописати, афішувати, зупинятися, зупинитися, стрибати, підводитися, підвестися, прибігати, прибігти, дивитися, екзаменувати.

12. Поясніть правопис прислівників і прислівникових сполучень. При необхідності користуйтеся „Орфографічним словником” та „Українським правописом”.

С/під/лоба, з /на /двору, до/речі, без/вісти, за/разом, на/про/весні, за/очі, з/віку, босо/ніж, що/місяця, на/пере/бій, в/одно/сталь, віч/на/віч, день/за/днем, куди/небудь, будь/де, ні/звідки, ні/коли, на /відмінно, один/в/один, на/диво, на /відріз, стрім /го/лов, на/впростець, не/вдогад, куди/небудь, за/для, темно/темно, до/пуття.

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ

Теоретичні питання

1. Голосні. Система голосних української мови.
2. Творення голосних, їх вимова і правопис.

3. Ненаголошені голосні у коренях, суфіксах і префіксах. Правопис **е** та **и**.
4. Чергування голосних.
5. Написання **и** та **і** в коренях і в кінці слів.
6. Правопис **и** та **і** в іншомовних словах.

Рекомендована література

1. Козачук Г.О., Шкуратяна Н.Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища школа, 1993. – 367 с.
2. Лобода В.В., Скуратівський Л.В. Українська мова в таблицях: Довідник. - К.: Вища школа, 1993. - 239 с.
3. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пещак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. - К.: Довіра, 1994.- 864 с.
4. Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. Українська мова. Практикум.-К.: Либідь, 1990.
5. Паламар Л.М., Бех О.А. Практичний курс української мови. - К.: Либідь, 1993.
6. Український правопис /АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. - К.: Наук. думка, 2019
7. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. - К.: 1999

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Поясніть написання слів.

Р...фр..ж...ратор, кл..йноди, т..рновий, зал..шити, загр..міло, бер..г, джер..ло, бер..гти, вел..тень, м..нуле, щ..лепа д..шевий, бл..зенько, пр..мирити, сп..нити, чер..з, т..ндітний, ос..литися, оз..ро, кр..лом, кр..слатий, ш..сти, т..хенько, п..ріг, ш..потіти, ч..рв'як, п..лена, с..лезень, в..редливий, л..вадний, д..вак, поч..нало, ож..ледь, ж..ття, пол..новий, с..рця, зач..сати, щ..бетати, д..мар, в..чоріє, х..жак, кол..скова, шел..ст, бл..щати, д..ржу, в..рховина, в..селий, п..лехатий, бер..зень, приб..режний, к..шеня.

2. Доберіть до слів відповідні іменники. Поясніть правопис **е, и** у прикметниках (дієприкметниках). Підкресліть словникові слова.

Кр...слатий, т...ндіний, п..л..хатий, пр...освященний, плом..нистий, пр..булий, бл..скучий, тр...вожний, хр..стіянський, в..редливий, пол..новий, к...рпатий, м...рзенний, пр...вабливий, ч...пурний, б...нтежний, греб...нястий, пр...кордонний, випл..каний, х...мерний, пром..нистий, с...рпанковий, л..вадний, п...люстковий, пр...вільний, пр..гожий, пр...подобний, пр..зидентський, пр..зирливий, м...двяний.

3. Запишіть слова, вставляючи пропущені літери. Доберіть спільнокореневі дієслова до поданих іменників. Виділіть іменникові суфікси. Поясніть правопис іменників.

Сол..во, добр...во, печ..во, пряд..во, міс..во, плет..иво, мороз..во, мл..во, мар..во, кур..во, пал..во, вар..во, м..реж..во.

4. Доберіть до поданих слів по 2-3 спільнокореневих слова. Поясніть написання букв **и** чи **і** у поданих словах.

Г..рка, к..сіль, к..птява, ч..пати, ж..тель, х..д, к..стка, г..рло, шк...льний, щ..тка, к..лок, ч..тач, ш..бка, к..дати, ш..роко, підг..р'я, щ..чка, щ..рий, г..ря, ж..тній, ч..стий, шк..дник, зах..д, ш..ти, щ..льно, ж..рний, ш..я, виг..дно, г..лити, ч..жик, ж..нка, щ..т, зак..льцювати, ш..пучий.

5. Поясніть написання **и** або **і** в кінці слів. Визначте синтаксичну роль дієприкметників та дієприслівників.

1. Напівпрозорі жовтіюч.. та червоніюч.. кетяги солодко дрімали серед лапатоного листя. 2. Загелгали дикі гуси, простуюч.. кудись високо під необмеженим небом (М. Коцюбинський). 3. Весняний вітер нетерпляче зітхає, оббігаюч.. узлісся та розвіваюч.. гілля плакуч..й березі (Л. Українка). 4. Тремтяч.. тіні ажурові розквітлий кидає каштан (М. Рильський). 5. Місяць підіймався все вище й вище, затьмарююч.. своїм світлом зірки (І. Цюпа.) 6. Чайка скиглить, літаюч.. , мов за дітьми плаче (Т. Шевченко).

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Доберіть споріднені слова так, щоб відбувалось чергування [o], [e] з [i] .

Вести, коло горб, нести, шість, бджоляр, берег, двір, ступінь, холод, гроза, явір, шофер, зірка, ворота, атом, ніс, Київ, шелест, спік, сніп, жінка, колода, ячмінь, візок, жовтий.

2. У поданих словах змініть форму і поясніть чергування [o], [e] з нулем звука.

Стілець, боєць, стрілець, лісок, гравець, знавець, велетень, вершок, оселедець, посол, гра, голка, турок, терти, вітер, будень, вікно, селезень.

3. Вставляючи пропущені букви, поясніть написання ненаголошених **е, и, о**.

Пробл...ски, т..рновий, х..жак, сп..нити, зш..вати, ос..литися, ч..рв'як, п..лена, с..лезень, в..редливий, поч..нало, бл..щати, т..рплячий ш..потіти, джер..ло, чер..з, вел..тень, щ..лепа, ож..лець,

ст..регти, п..лехатий, м..нуле, п..ріг, к..шеня, ц..буля, л..вада, л..генда, ц..тата, р..цепт, м..даль, б..тон, д..ригент, тр..мтіти, т..пер, д..мократ, д..када, кр..ниця, л..вада, д..ректор, ц..тата, кал..ндар, м..телик, л..ман, к..шеня, кат.горія, пр..зидент, с..мінар, д..візія, к..лач, к..жан, к..чан, к..ровай, ..лтар, х..зяїн, г..рячий, б..рсук, ..таман, п..гони, л..пата, б..гатир (володіє багатством), кр..пива, сл..в'янин, кр..хмаль, к..миш, ..ренда, б..гатство, пл..вєць, к..зак, л..пух, товар, пробл..ски, б..гатир (силач), г..нчар, г..разд, можн.., л..мати, зл..мити, ш..вця, б..гатство, кис..нь, майст..р, справ..дливий, джм..ля, греб..нястий, пром..ні, струм..ні, прор..вати, тр..вога, відт..нати, гр...міти, тр..вати, стр..міти, тр..мати, бр..ніти, бр..нькати, бр..ньчати, гл..тати, т..ндітний, б..нтежний, х..мера, м..рзенний, пробл..ски, ш..девр, тр..мтіти, хр..стіянський, хл..бтати, св..рдловина, пром..нястий.

4. Напишіть потрібні літери а чи о.

Сл..в'янин, с..лдат, кр..хмаль, к..миш, ..ренда, к..лач, к..жан, к..чан, з..ря, к..ровай, р..бота, ..лтар, б..рода, х..зяїн, г..рячий, б..рсук, п..ром, ..таман, п..гони, л..пата, б..гатир (володіє багатством), кр..пива, б..гатство, пл..вєць, к..зак, л..пух, товар, м..настир, м..нах, б..гатир (силач), г..нчар, г..разд, можн.., л..мати, зл..мити, р..па, п..ганий, р..сти, б..гатство.

5. Словниковий диктант. Вставити пропущені букви.

Мереж..во, мар..во, мен..ший, ін..ший, промін..чик, жовто..блакитний, жовто..гарячий, во..з'єднання, об'їжд..ати, мільйон..оголосний, двох..ярусний, рутв..яний, пр..освященний, пр..краса,

совіс..ний, пр..красний, контраc..ний, зап'яс..ний, бе..збройний, Він..и..чина, Уман..щина, о..кусити, бо..ваніти, Натал..ці, сопл..ці, бря..чати, більш-мен..ш, х..мера, подорожча..ня, на..хнен..я, кара-бас..кий, бас..ський, б..нтежний, т..ндітний, ч..кати, м..рзенний, кр..вавий, хр..стіянський, хл..бтати, бр..ніти, ш..девр, тр..мтіти, тр..вога, п..люстка, випл..кати, в..ї..джати.

6. Запишіть слова, вставляючи пропущені букви. Обґрунтуйте вживання букв **и** чи **і** у словах іншомовного походження.

Т..бет, л..мон, ін..екц..я, ком..сар..ат, Ч..лі, граф..н, Ваш..нґтон, Афр..ка, м..рра, Антаркт..да, ком..с..я, г..тара, Аф..ни, аплод..сменти, Грец..ія, ор..г..нал, пейзаж..ст, парф..мер..я, х..м..кати, арх..в, дез..нфекційний, апельс..н, мандар..н.

7. Запишіть подані імена та прізвища українською мовою. Поясніть правопис.

Виктор Гюґо, Леонардо да Винчи, Джордж Вашингтон, Володимир Винниченко, Рудольф Дизель, Адам Мицкевич, Дмитрій Менделєєв, Абрам Иоффе, Климент Тимирязєв, Фернан Маґеллан, Фридрих Шиллер, Вильгельм Рентген, Йоганн Гёте, Архимед, Марія Аньези.

8. Запишіть слова правильно. Визначте принцип написання слів.

Від...зеркален..я, к...рапатий, без...астережно, виїз...ний, пр...б...режний, к...шеня, по/новому (організувати), золотоні...ський, к...жан, про...ьба, студен...ський, соня...ний, по/старому (жити), л...вада, Донеч...ина, нен...чин, роздоріж...я, Поволж...я, з,с/цідити,

т...дітний, шіс...сот, шіс...надцять, л...ман, пр...м...рити, /б,Б/іла /ц,Ц/ерква, по/весняному (світити), во...зал, к...лач, ...ренда, пш...ни...ний, комендан...ський, розповсюдити, м...ята, ле...лека, л...вада, у/горі (летить), Галич...на, Віннич...ина, Гал...чин, невіс...ці, міро...ник, пас...я.

9. Зробіть повний орфографічний аналіз слів.

Проблиски, понад, з-попід, безриб'я, роздолля, захисний, людський, темно-сірий, портьера, синус, діапазон, будь-який, марево, напередодні, хоч-не-хоч, роззброїти, яєчний, козацтво, шведський, гіркувато-солодкий, де-небудь, без сумніву, Чикаго, лібрето.

Схема орфографічного розбору слова

1. Записати слово за нормами правопису.
2. Виділити орфограму і визначити її тип.
3. Пояснити написання.
4. З'ясувати принцип орфографії, на якому базується написання.

Схема орфографічного розбору тексту

1. Текст записати відповідно до орфографічних норм.
2. Виділити орфограми.
3. Згрупувати їх за спільними орфографічними правилами (якщо такі є).
4. З'ясувати вживання орфограм на основі орфографічних правил.

ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Запишіть речення, вживаючи іменник *мати* у потрібному відмінку.

1. Говорять, що (мати) сльози гарячі і тверде, міцнеє каміння проймають (Л. Українка). 2. Рідна (мати) моя, ти ночей не доспала...(А. Малишко). 3. Листку подібний над землею, що вітер з дерева зрива, хто мову (мати) своєї, як син невдячний забува (В.Сосюра). 4. Там (мати) добрую мою ще молодую у могилу нужда та праця положила. 5. На милосердіє твоє, все упованіє моє на тебе, (мати) возлагаю. 6. У нашій раї на землі нічого кращого немає, як тая (мати) молодая з своїм дитяточком малим. 7. Ми одної (мати) діти, всі ми слов'яни. Благословенна в женах, Свята праведная (мати) Святого сина на землі! Не дай в неволі пропадати (Т. Шевченко).

2. Замість крапок поставте пропущені букви. Поясніть.

Колюч...ю ожин...ю, пахуч...ю конюшин...ю, родюч...ю земл...ю, балакуч...ю тещ...ю, сипуч...ю саж...ю, дрімуч...ю пушч...ю, весел...ю вдач...ю, оранжев...ю фарб...ю, цікав...ю історі...ю, відом...ю притч...ю, гусяч...ю шкір...ю, заяч...ю душ...ю, козяч...ю борідк...ю, риб'яч...ю луск...ю, хорош...ю гушч...ю, вовч...ю шуб...ю, гречан...ю каш...ю, абсолютн...ю тиш...ю, найбільш...ю площ...ю, кращ...ю вулиц...ю, тяжч...ю нош...ю.

3. Поділіть на групи подані іменники 2 відміни. Запишіть їх у формі орудного відмінка однини та називного відмінка множини. Зверніть

увагу на місце наголосу у цих словах.

Комп'ютер, диктор, актор, кобзар, донор, муляр, футляр, командир, пустир, календар, каменяр, лікар, бульвар, ректор, сухар, Ігор, лектор, комар, ледар, повістяр, двір, звір, Назар, снігур, дар, вівчар, екзаменатор, базар, жир, мундир, офіцер, договір, бібліотекар, папір, інженер, гончар, інструктор, господар, бондар, професор.

4. Подані іменники запишіть у формах родового, давального і кличного відмінка однини. Складіть із ними речення. За допомогою пестливих суфіксів утворіть синонімічні форми до поданих слів за зразком: *неня, ненька, ненечка*.

Неня, тато, баба, дід, дитя, дочка, син, няня.

5. Запишіть іменники у кличному відмінкові, виділяючи закінчення. Визначте відміну і групу відмінювання іменників.

Любов, край, мама, мати, доня, син, вчитель, бабуся, радість, гай, Мар'ян, друг, козак, Дніпро, країна, Вітчизна, земля, доле, надія, редакція, матуся, мати, бабуся, Галя, батько, синок, синочок, супутник, Олег, Людвіг, дід, Василь, знавець, боєць, лікар, кобзар, Ігор, Петро, президент, професор, Київ, Львів, хлопець, жнець, пісняр, Андрій, Дорош, Довбуш, юність.

6. Запишіть подані слова українською мовою, добираючи до них відповідні прикметники. Визначте рід іменників в українській і російській мовах.

Запись, рысь, живопись, Сибирь, корь, накипь, человек, собака,

адрес, степень, величие, боль, дробь, степь, россыпь, ступень, дверь, корь, рояль, пианино, кофе, сыпь.

7. Укажіть іменники у кличному відмінку, вставляючи розділові знаки. Визначте структуру та спосіб вираження звертання.

1. Земле рідна о чим далі ти від мене, тим дорожча (Д.Павличко).
2. О люди! люди небораки, нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псарі? Ви ж такі люди не собаки! 3. Ой по горі роман цвіте, долиною козак іде. Та в журби питається: „Де ж та доля пишається?” (Т. Шевченко). 4. Ой ти дівчино з горіха зерня чом твоє серденько — колюча терня? (І. Франко). 5. Ой ти дівчино червона калино мені на тебе дивитись мило! Ой ти дівчино повная роже мені на тебе дивитись гоже! (Народна пісня).

8. Запишіть дієслова, додаючи особові закінчення. Вкажіть особу і число. Особові закінчення виділіть.

1. Не кажи гоп, поки не перескоч.... 2. Не мала баба клопоту, купил... поросся. 3. На тобі небоже, що мені не гож.... 4. Береженого Бог береж... 5. Шила в мішку не схова... . 6. Не той господар землі, що по ній брод..., а той, хто по ній з плугом ход.... 7. Як буд... робити, то буд... й родити. 8. Де господар добре роб..., там і поле буйно род.... 9. Сій... вчасно —матим... рясно. 10. Що посі..., те й пожн.... 11. Вод... за ніс, а правди не сколе.... 12. Зваб... калачем — не оджен... і бичем. (Народна творчість).

9. Подані в дужках іменники запишіть у кличному відмінку. Поясніть написання закінчень.

1. Ой не шуми, (луг), зелений (байрак). Скажи мені правду, мій добрий (козак). 2. Ой чого ти, (дуб), на яр похилився. 3. Ой, (дівчина), шумить гай. 4. (Галя), серце, (рибка) моя. 5. На тобі, (небіж), що мені негоже (Нар. творчість). 6. (Мрія), не зрадь!.. Я так довго до тебе тужила (Л. Українка). 7. (Україна), ти для мене диво (В. Симоненко). 8. Я люблю тебе, (друг), за те, що в очах твоїх море синіє, що в очах твоїх море цвіте, мою душу голубить і гріє. 9. Не стелись (туман), не шуміть, (тополя), не печальте очі, ви берізки голі! 10. Тягнеться до сонця соняшник крилатий, як до тебе серце, (сторона) моя (В.Сосюра). 11. (Весна), ох, довго ж на тебе чекати! (Весна, голубка), чому ж ти не йдеш? 12. (Місяць-князь), ти, (чарівниченько), смуток на твоєму ясному личеньку (І. Франко).

10. Виписати іменники IV відміни, провідмінити два іменники, що мають у непрямих відмінках суфікси **-ат(-ят) і -єн**.

Лебідь, дитя, ягнятко, плем'я, оленятко, хлопчик, хлоп'я, ім'я, волосся, курча, поняття, завзяття, ягня, дитятко, курчатко, лоша, лощатко, дівчатко, дівча, солов'ятко, вороня, внученя, внуча, внучатко, вовча, орля, орленя, лисеня, ведмежа, ведмежатко, соколя, соколятко, солов'я, сороча, дрозденя, собача, собаченя, тім'я.

11. До поданих слів доберіть іменники IV відміни із значенням назв малих щодо віку істот. Поставити їх у Р.в., Д.в. і О.в.

Ведмідь, голуб, курка, лис, заєць, індик, вовк, їжак, білка, сорока, мавпа, чайка, коза, гуска, галка, миша, слон.

12. Запишіть іменники у Р.в., визначте закінчення.

Двері, ножиці, чари, обценьки, граблі, Чернівці, оглядини, гроші, висівки, Ромни, переговори, духи, макарони, лещата, дрова, сани, Альпи, штани, вечорниці, досвітки, радощі, Гімалаї, вила, терези.

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте: О. Пономарів Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник.- К.: Либідь, 1999 - Кличний відмінок, С.167-169.

2. Повторіть за „Українським правописом” написання відмінкових закінчень іменників 2 відміни.

3. Завдання. Подані іменники поставте в кличному відмінку. Виділіть закінчення.

Роман, Павло, Максим, свекруха, сестра, дочка, Катерина, племінник, професор, Володимир, сват, кум, сваха, зять, невістка, свекор, дядина, газда, газдиня, Світлана.

4. Подані іменники запишіть у родовому відмінку однини. Виділіть закінчення. Перевірте правильність написання за орфографічним словником.

Виняток, дефіс, листопад, звіт, телефон, вальс, овес, каталог, абзац, престиж, вогонь, морж, уривок, запис, знак, інтерес, клин, коридор, розум, Харків, плач, Єгипет, стіл, мотор, лісок, хліб, борщ.

5. Замість крапок поставте пропущені букви. Підкресліть прикметни-

ки. Визначте відмінок.

Іду рідною з...млею. Ві...чуваю її т...пло і материнс...ку ласку. Яка вона ш...рока, яка вона щедра! Г...люблю своїм поглядом її хліб..., її трав... і квіти. А в серці народжуют...ся слова, як зерна. Ви-пл...каю їх, відб...ру шонайкращі та й кину в людс...кі душ... . Хай проростають, хай колосят...ся. Іду рідною з...млею, йду і м...луюсь, як у д...тинстві. На обрії займаєт...ся ранок. Над далеким га...м ро...цвітає квітка сонця. Хочу з...рвати її і понести в світ, людям. (С.Будний)

6. Подані прикметники разом з іменниками запишіть у родовому, давальному та орудному відмінках множини. Поясніть відмінкові закінчення.

Рання вишня, історичний меч, білолице дівча, осіннє листя.

7. Випишіть прикметники, визначте розряд за значенням. Поясніть орфограми.

Зуп...німося перед красою в...сняного бузку з в...ликими ро...кішними волот...ями світло-фіолетового духм...яного квіту. Поглян...мо на волошку, що, чарівна і радісно-сумовита, заховалася в житі, щоб не чути тихого прокл...ону хлібороба за її бур...янову вдачу. Проте і зі своєї схованк... вона перемовляєт...ся з сонцем і співає хвалу жи...тю. За те ми волошку любимо і зачарован... нею. Хіба ж дивно, що від назв бузок і волошка утворе...ні слова бу...ковий і волошковий, які зв...личують ві...тінки фіолетової і син...ої барв? У ц...х словах бр...нить нездола...ність пр...роди і краси рідної з...млі (І. Вихованець).

8. Записавши подані цифри словами, утворіть словосполучення числівника з іменником. Поставте їх у формі називного, родового, давального й орудного відмінків.

105 (будинок), 3 (завод), 32 (особа), 82 (чоловік), 5 (шахтар), 8(школяр), 50 (гривня), 200 (книжка), 40 (дівчина), 78 (кілограм), півтора (житель), 60 (вікно), 400 (зошит), 90 (курча), 11 (голка), 100 (гончар), 70 (ясла), 600 (чоловік), 8 (двері).

9. Займенники, що в дужках, поставте у потрібному відмінку і запишіть у дві колонки словосполучення: а) із займенниками, що не мають початкового **н**; б) із займенниками, що мають початкове **н**.

Поцікавився у (він), повідомив через (вони), усміхнувся до (вона), в'ється над (воно), бачилась із (вона), звільнили (воно), думаю про (вона), люблю (вони), перед (він), збудив (вона), приїхала до (вона), понадіявся на (вони), глянув (вона) у вічі, допоможу (він).

10. Перепишіть речення, вибираючи з дужок потрібні форми особових займенників 3-ї особи. Пояснити, як впливає на відмінкові форми особових займенників прийменник?

Дивувалася зима, як посміли на сніг проклянутись квіти запахущі, дрібні? І дунула на (їх, них) вітром з уст льодяних, і пластом почала сніг метати на (їх, них)... І найдужче над тим дивувалась зима, що на цвіт той дрібний в (її, неї) сили нема (І.Франко).

11. Запишіть дієслова у 2 особі однини і множини теперішнього часу. Виділіть закінчення.

Рад...ш, рад...те; пропуска...ш, пропуска...те; маж...ш, маж...те; мож...ш, мож...те; колиш...ш, колиш...те; чеш...ш, чеш...те; клич...ш, клич...те; їзд...ш, їзд...те; плач...ш, плач...те; світ...ш, світ...те; пиш...ш, пиш...те; купля...ш, купля...те, фарбу...ш, фарбу...те, брод...ш, брод...те, ми...ш, ми...те; мандру...ш, мандру...те; виплачу...ш, виплачу...те.

12. Перепишучи поставити замість крапок **и** чи **і**, пояснити правила їх написання.

1. Лишаюч...сь, по цілих днях на самоті, Остап пробував свої тремтяч... ноги, як мала пташина крила. 2. Палаюч... крокви рухнули під одностайним натиском, стріливш... догори ясними іскрами. 3.Криваві стіни халупки, вип'явш... боки, моргали по кутках зморш-ками-тінями (М. Коцюбинський). 4. Дзвенять у скло колюч... віти (В.Сосюра). 5. В моїм селі цвітуть сади, звисаюч... на хати (П.Воронько).

13. Запишіть дієслова у 2 особі однини і множини теперішнього часу. Виділіть закінчення.

А.Рад...ш, рад...те; їзд...ш, їзд...те; пропуска...ш, пропуска...те; маж...ш, маж...те; мож...ш, мож...те; колиш...ш, колиш...те; чеш...ш, чеш...те; клич...ш, клич...те; плач...ш, плач...те; світ...ш, світ...те; пиш...ш, пиш...те; купля...ш, купля...те; фарбу...ш, фарбу...те, брод...ш, брод...те; ми...ш, ми...те; мандру...ш, мандру...те; виплачу...ш, виплачу...те, присіда...ш, присіда...те; співа...ш, співа...те; втрача...ш, втрача...те.

Б. Хоч...те, вантаж...ш, дер...те, дозвол...мо, убер...те, за-
суш...ш, вибач...те, пищ...мо, заплет...те, верт...мо, докот...мо, ост-
риж...те, нашепч...те, ужив...теся, замн...мо, підвищ...ш, бач...те,
цокот...те, ваб...ш, вбереж...мо, верещ...те, замуч...шся, вар...ш,
муркот...мо, полощ...мо, дін...шся, гон...ш, бурмот...те, додер...те,
кол...те, муркоч...ш, мовч...те, остереж...мося, ввоз...мо, висип-
пл...те, дістан...ш, пол...мо, докро...ш, зав'яз...ш, підсол...те, пере-
жив...мо, деркоч...ш, клич...ш, булькот...те хоч...те, зна...те.

14. Провідмініайте в чоловічому й жіночому родах прикметники **дру-
жний** (згуртований) і **дружній** (доброзичливий).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ПУНКТУАЦІЯ

ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ

Теоретичні питання

1. Поняття про ускладнення.
2. Однорідні члени речення.
3. Розділові знаки у реченнях з однорідними членами.
4. Відокремлені члени речення.
5. Звертання.
6. Вставні слова і речення. Вставлені слова і речення.
7. Слова-речення і вигуки в реченні.

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Поставте розділові знаки. Поясніть вживання тире між підметом і присудком. Схарактеризуйте головні члени речення. Визначте типи присудків та засоби їх вираження.

1. Серпантин клубочки довгих вузьких різнокольорових паперових стрічок, використовуваних на маскарадах, карнавалах. 2. Поезія це завжди неповторність якийсь безсмертний дотик до душі (Л.Костенко). 3. Лиш боротись значить жить (І.Франко). 4. Жити у небі і гинути в леті осуд старих журавлів (Л.Первомайський). 5.Кохати нові землі відкривати (І.Драч).

2. Перепишіть речення, підкресліть вставні і вставлені конструкції. Поясніть відмінність між ними.

1. Ночі ті, та гітара й жоржини, може, сняться тепер і тобі... Сині очі в моєї дружини, а у тебе були голубі (В.Сосюра). 2. Творчість Марії Матіос є сьогодні унікальним свідченням того, як можна подолати минуле не тільки в житті, а й у літературі (бо інакше нація не може існувати, йти далі, розвиватися); всю оту жахливу радянську ортодоксію, традиційно-національну жіночу (на жаль, і чоловічу) меланхолію, солодку сентиментальність і ще солодшу романтичність, які так нашкодили українській літературі (П.Загребельний). 3. Може, то біль наш, а може, вина, може,бальзам на занедбані душі – спогад криниці і спогад вікна, спогад стежини і дикої груші... (Л. Костенко).

3. Перепишіть, вставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть відокремлення.

1. За Россю під високою скелею блищав на сонці новий гарний панський млин увесь обтесаний обмальований, як цяцька, з покрівлею з дощок, з двома вікнами, з білими стовпами, навіть з ганком. 2. Подекуди між очеретом та ситнягом блищали невеличкі плеса чис-

ті й ясні, як дзеркало. 3. За Россю коло скелі на долині вкритій зеленим житом, червоніла якась велика квітка (І. Нечуй-Левицький). 4. За якихось кілька днів усе ожило овіяне теплим вітром приголублене щедрістю сонця з весняної висоти (О.Гончар).

4. Поясніть розділові знаки. З'ясуйте ускладнення речень.

1. В долині край лісу висить синя імла. Гола земля, бита крилами вітру, безнадійно сіріла під олив'яним небом. 2. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля повна спокою й надії. 3. Перед нами на крайнебі стояли високі вогняні гори (М.Коцюбинський). 3. Отут в низенькій цій хатині моя любов жила колись (А.Малишко). 4. Весняний вітер нетерпляче зітхає, оббігаючи узлісся та розвіваючи гілля плакучій березі (Л.Українка).

5. Перепишіть речення, підкресліть вставні і вставлені конструкції. Поясніть відмінність між ними. Обґрунтуйте розділові знаки.

1. Може, мій вчинок – суцільна легковажність? (П.Загребельний). 2. Там батько, плачучи з дітьми, (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині (Т.Шевченко). 3. Ніжність, наприклад, описати математично не можна (В.Собко). 4. Кажуть, весь поміст у пеклі з добрих намірів зложився! 5. Так жаль мені тебе ... загинеш, певне (Л.Українка). 5. Отже, коли письменник розплющив очі, він, по-перше, дуже шкодував, що сон не продовжився, а по-друге, відчував прилив нової енергії (М.Хвильовий). 6. А ти,

мабуть, чекала на мене і посилала бабусю послухати, чи не стукають підкови мого коня... (Г.Тютюнник).

6. Прочитайте текст. Знайдіть у тексті ускладнені речення, визначте засоби ускладнення. Поясніть написання слів з ненаголошеними голосними у коренях слів.

Як гарно на квітчастому лузі раннього літа! Зачаровано вб..раєш зором багатобарв'я кольорів: і ніжну зелень трав, і переливне буяння квіту, і казкові бризки сонця. У серці зр...нає спів красі рідної природи і ... сум. Як зберегти оцю красу, нерідко отак ненароком і бездумно понищ...ну?! Бо ж людині необхідний зв'язок із богинею-природою. Под...віться на чари буйноквіття, почувите волення трави і дерев і все зробіть, щоб нащадкам усміхалася і ростила вічну духовність наша найпрекрасніша в світі земля. Щоб квітнула вона могуттям кольорів, долучаюч... до нашої напр....краснішої пісні і до рідного м...лодійного слова пахощі зела і в...сокість неба, щедрість праці і ніжність серця.

Споконвіку у д...вовижних барвах стоїть світ, вражаючи взаємoperеходами відтінків і віддз...ркалюючи у собі плин часу. Ось сад наструнився і вибухнув у небо буйною весняною силою і яблуневоквітною муз...кою. А восени він, замінивши яблуневоквіття на жовтобок і смагляво-червоні яблука, п'янить пахощами плоду і незбагненнобарвною задумою дорослості (І.Р.Вихованець).

7. Перепишіть речення, підкресліть однорідні члени речення.

1. Ніч темна людей всіх потомлених скрила під чорні, широкії крила (Л.Українка). 2.Починалося нове життя з новими стосунками, з новими інтересами. 3. Гори востаннє засвітилися легким, ажурним золотом. 4. Спокійно, розважливо тече розмова(О.Гончар). 5. Люблю я осіннії квіти, прощальну красу вечорів, і сині оголені віти, і вітру

холодного спів (В.Сосюра). 6. По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (Т.Шевченко).

8. Поставте пропущені розділові знаки. Підкресліть узагальнюючі слова, вкажіть спосіб їх вираження.

1. Обізвалася трава сотнями своїх жильців коників метеликів жуків (П.Мирний). 2. Луги гори пишні сади – все зелене й принишкле (О.Гончар). 3. Скрізь червоно на небі, на уз гір'ях і на горі. (М.Коцюбинський). 4. Перлами рососою сонцем далиною вмивається земля (В.Сосюра). 5. Голубі зеленкуваті фіолетові присмерки спадають степом (І.Цюпа). 6. І на тім рушникові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов (А.Малишко). 7. У щастя людського два рівних є крила троянди й виноград красиве і корисне (М.Рильський).

9. Поясніть пропущені розділові знаки. Чи у всіх реченнях є вставні конструкції? Які слова не виступають вставними?

1. Пишіть листи і надсилайте вчасно коли їх ждуть далекі адресати, коли є час, коли немає часу і коли навіть ні про що писати (Л.Костенко). 2. Мені здається: твої очі в мою душу світять з вишини (В.Сосюра). 3. Може то біль наш а може вина, може бальзам на занедбані душі – спогад криниці і спогад вікна спогад стежини і дикої груші... (Л.Костенко). 4. Щоб судити про людину, принаймні треба увійти в таїну її думок її нещастя її хвилювань (О.Бальзак). 5. Часом присниться синій барвінок сивий полин сум чебрецевий озеро в лісі тихий затінок (я не крицевий) (В.Стус). 6. Здавалось все йшло як і перше, а таки була якась одміна (М.Коцюбинський). 7. Кажуть весь

поміст у пеклі з добрих намірів зложився! (Л. Українка). 8. Отже коли письменник розплющив очі він по-перше дуже шкодував, що сон не продовжився, а по-друге, відчував прилив нової енергії (М. Хвильовий). 9. А ти мабуть чекала на мене і посилала бабусю послухати, чи не стукають підкови мого коня... (Г. Тютюнник).

10. Перепишіть речення, підкресліть вставні і вставлені конструкції. Поясніть відмінність між ними.

1. Ночі ті, та гітара й жоржини, може, сняться тепер і тобі... Сині очі в моєї дружини, а у тебе були голубі (В.Сосюра). 2. Творчість Марії Матіос є сьогодні унікальним свідченням того, як можна подолати минуле не тільки в житті, а й у літературі (бо інакше нація не може існувати, йти далі, розвиватися); всю оту жахливу радянську ортодоксію, традиційно-національну жіночу (на жаль, і чоловічу) меланхолію, солодку сентиментальність і ще солодшу романтичність, які так нашкодили українській літературі (П.Загребельний). 3. Може, то біль наш, а може, вина, може, бальзам на занедбані душі – спогад криниці і спогад вікна, спогад стежини і дикої груші... (Л. Костенко).

11. Поясніть розділові знаки. Визначте структуру та спосіб вираження звертання.

1. Земле рідна, о, чим далі ти від мене, тим дорожча (Д.Павличко). 2. О люди! люди небораки, нащо здалися вам царі? Нащо здалися вам псарі? Ви ж таки люди, не собаки! 3. Ой по горі роман цвіте, долиною козак іде. Та в журби питається: „Де ж та доля пишається?” (Т.Шевченко). 4. Ой ти, дівчино, з горіха зерня, чом твоє

серденько — колюча терня? (І.Франко). 5. Ой ти, дівчино, червона калино, мені на тебе дивитись мило! Ой ти, дівчино, повная роже, мені на тебе дивитись гоже! (Народна пісня).

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Поставте розділові знаки. Поясніть вживання тире між підметом і присудком. Схарактеризуйте головні члени речення. Визначте типи присудків та засоби їх вираження.

1.Моя мати наївність, тиха жура і добрість безмежна (М.Хвил.). 2.Світле слово то наші гармати, світлі вчинки то наші мечі (Граб.). 3. Шепіт вечоровий то голос близького повноліття (Т.). 4. Пісня і праця великі дві сили, я їм бажаю до скону служити (І.Франко).5. Але ж нудьга яка вперед летіти, щоб повернутися назад! (Пл.). 6. Жити у небі і гинути в леті осуд старих журавлів. (Л.Первомайський)

2. Поставте розділові знаки. Визначте дієприслівникові і дієприкметникові звороти.

1. Червоне крило простерши крайнебо вгорі цвіло (О. Довгий). 2.Шатро небес розкинувши над світом стояла ніч (Є. Гуцало). 3.Дзвенить і місяць срібно сяючи (П. Тичина). 3. Ясний місяць зблід засоромившись зірки та червоного ранку (І. Нечуй-Левицький). 4.Сонце примкнувши вії уже спускалося на землю (М. Стельмах). 5.Насвиставшись між неба синіми берегами вітер спати приліг (М.Самійленко). 6. Вже гасне день! Кривавить дальній обрій втопаючи в обіймах срібних мли (О.Черненко). 7. В країні мертвій і безплідній забутій Богом і людьми, сумує жертвенник народний

(О.Олесь). 8. Очі наповнені горем очі сумні мої чому ви блукаєте зором (В.Симоненко). 9. Непорушно стоять дерева загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою (М.Коцюбинський).

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Вправи та завдання для виконання в аудиторії

1. Поясніть розділові знаки у складносурядних реченнях.

1. Хороша в зірок мова, багата і ясна, та тільки невідома філологам вона (Л.Укр.). 2. Вночі спадали хмари куряви і затихав Путивль (П.Вор.). 3. Скоро уся долина і гори блищать вогнями і разом з димом з землі здіймається вгору і пісня (М. Коц.). 4. Сичі в гаю перекликались та ясен раз у раз скрипів (Т.Шевч.). 5. Жде спрагла земля плодотворної зливи і вітер над нею гуляє бурхливий (І.Франко). 6. Сонце вже давно зайшло за висотою а небо над нею все ще світилось, переливалось барвами (О. Гончар).

2. Поясніть пропущені розділові знаки.

1. І прописні істини потребують часом щоб їх нагадували (М.Рильський) 2. Краще запалити одну свічку ніж проклинати пільму. 3. Щоб судити про людину принаймні треба увійти в таїну її думок її нещастя її хвилювань (О. Бальзак). 4. На узліссі і на галяві зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава (Леся Українка). 5. Білі овечки пасуться у трав'яному ліжникові та дзвінками подзвонюють ніби дають знак із самого раю (М.Матіос). 6. Наді мною журно шуміли ясени наче в їхні зелені душі увійшла людська печаль

(М.Стельмах). 7. Над голубими вітряками плив журавлиний караван неначе кликав у дорогу (В.Сосюра). 8. Мій час пливе собі так тихо-тихо як по ставку пливе листок сухий (Л.Українка). 6. Самотою повзли між хатами брудні дороги, неначе плазували чорні гадюки (М.Коцюбинський).

3. Поясніть розділові знаки у складнопідрядних реченнях.

1. Щоб не пломеніти горобині самотньо посадив я поблизу неї нашу українську калину (І.Цюпа). 2. Пам'ять могла б убити нас коли б не мала рятівної властивості забувати (Перв.). 3. Для того щоб добре ходити, раз десять треба упасти. 4. Твій дух не став приниженим і плюсклим хоч доля слала чорні килими. 5. Сім міст сперечались що їхній Гомер (Л.Костенко). 6. Не винна ти що я не маю долі, не винна ти що я така нещасна (Л.Українка). 7. Буду я навчатись мови золотої у трави-веснянки, у гори крутої, в потічка веселого, що постане річкою в пагінця зеленого що зросте смерічкою (А. Малишко). 8. Нема нужденнішої на землі людини яка нікого в житті не любить (І. Драч). 9. У призахідних вересневих променях її маленька голівка з короною туго заплетеної коси схожа на друге сонечко, що сходить з-поміж запашних груш, якими всипаний весь ганок, аж до підвіконь хати (М. Матіос).

4. Випишіть складнопідрядні речення із підрядною порівняльною частиною. Визначте критерії розмежування порівняльних підрядних речень і порівняльних зворотів.

1. Умирають айстри залишаючи спогад як рану. 2. Підлість послідовна як геометрія. 3. Я хочу вірші написати про те, як вітер

гілочку колише. 4. Слова натягують як луки, щоб вчасно збити на льоту нерозшифрованої муки невідворотну німоту (Л.Костенко). 5. Ходив по хаті великим та легким кроком наче злість одривала його од землі. 6. Маленькі галузки, пучечки соснових гілок стелились по небі як дороге гаптування по блакитному шовку. 7. Червоні помпони конюшини немов їжачки стовбурчили щетину з трилистих підстав. 8. Над шляхом біліла його хатинка мов йшла кудись із села і зупинилась спочити. 9. Високі евкаліпти повісили листя наче тільки що вилізли з моря і з них стікає вода (М.Коцюбинський).

5. У поданих реченнях розставте розділові знаки відповідно до правил пунктуації. Поясніть їх уживання.

1. Давно те минуло як тими шляхами що йшли гайдамаки ходив я і плакав і людей шукав щоб добру навчили (Т.Шевченко). 2. Земле моя всеплодющая мати сили що в твоїй живе глибині краплю щоб в бою сильніше стояти дай і мені. 3. Книги морська глибина Хто в них пірне аж до дна той хоч труду мав досить дивнії перли виносить (І.Франко). 5. Розгойдане море вже брудне й темне наскакувало на берег і покривало скелі. 6. Те що її зацікавило було не що інше як троє осідланих коней під ганком вілли. 7. Там за горами вже день і сяє сонце а тут на дні між гір'я ще ніч (М.Коцюбинський).

6. Спишіть речення, виділяючи граматичну основу. Поясніть написання тире.

1. Мені нагадують людські серця крихке й тоненьке серце олівця – зламати легко, застругати важче, списати неможливо до кінця (Д.Павличко). 2. В руках вихователя слово — такий же могутній

засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля — живопису, без мармуру й різця — скульптури, так без живого, трепетного слова немає школи, педагогіки. Слово — це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність (В. Сухомлинський).

7. Перепишіть, вставляючи, де треба, розділові знаки перед порівняльними сполучниками. З'ясуйте відокремлення прикладки, порівняльного звороту; порівняльного підрядного речення; відділення з'ясувального та інших частин складнопідрядного речення.

1. Посипались рідкі краплі дощу великі як лісові горіхи важкі як розтоплене олово (І.Нечуй-Левицький). 2. У травах коник як зелений гном на скрипку грає (М. Рильський). 3. А як тільки в розкриті очі вступило зелене, що котилось буйними хвилями луків та лісу як тільки небо торкнулось обличчя немов пушинка як тільки в груди ввіллявся золотий напій повітря, його сповнила солодка втома як у людини, що встала з смертельного ложа. 4. Острів як спрут занурив у море шершаві лаби, приссався до нього наче хоче спинитись (М. Коцюбинський). 5. Погляди збираю наче квіти, погляди збираю наче цвіт на безмежних велелюддях світу і від того не бідніє світ (Є. Гуцало). 6. Життя зриває дні мої неначе вітер листя (В. Сосюра). 7. На дні душі немов на дні ріки каміння споминів лежать роки (Д.Павличко). 8. Зелений оситняг одбивавсь у воді ще тоншим, ще ніжнішим неначе під водою плавав зелений луг (І.Нечуй-Левицький).

8. Поясніть вживання розділових знаків. Визначте засоби поєднання частин безсполучникових речень: інтонація, співвіднесеність видо-

часових та способових форм дієслів-присудків у предикативних частинах, порядок розташування частин, паралелізм їх синтаксичної структури, лексико-граматичні засоби.

1. Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель (Л. Костенко).
2. Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють; між ярами над ставами верби зеленіють (Т. Шевченко).
3. Уже скотилось із неба сонце, заглянув місяць у моє віконце.
4. Вже засвітились у небі зорі, усе заснуло заснуло й горе (Л. Українка).
5. Помилялись не тільки люди, помилялись навіть святі. Згадайте: Ісус від Іуди мав останній цілунок в житті (В. Симоненко).
6. Душа – річ тонка: до неї ключів особливих треба (О. Гончар).
7. У темряві світили напіврозквітлим суцвіттям яблуні, біля плотів одцвітали вишні, рясно покривши пелюстками вогку землю (М. Стельмах).
8. Гаї шумлять – я слухаю. Хмарки біжать – милуюся (П. Тичина).
9. В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку (М. Коцюбинський).

9. Поясніть розділові знаки та їх можливі варіанти.

1. Кожна пtiця має свій голос, кожне поле має свій колос, кожна справа – свої почини, кожна казка – свої причини (Л.Костенко).
2. Вітер війнув – листя з клена жовте, жовтувато-золотаве полетіло (П.Тичина).
3. Щаслива голубка: високо літає (Т.Шевченко).
4. Волошко, загадко велика, в тобі є вічна таїна: ти водночас і скромно-дика, і незбагнено чарівна (Д.Білоус).

10. Визначте типи інтонації. Поставте розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. І немає маленьких людей є лиш душі малі (В. Коротич). 2. Ще сонячні промені сплять досвітні вогні вже горять (Л. Українка). 3. На білу гречку впали роси веселі бджоли одгули замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (М. Рильський). 4. Минуло літечко тепле з його ясними та привітними днями насувала осінь сумна з густими туманами з темними непроглядними ночами (П. Мирний). 5. Мені здається твої очі в мою душу світять з вишини (В. Сосюра). 6. Мені здається може я не знаю було і буде так в усі часи любов, як сонце, світу відкриває безмежну велич людської краси (В.Симоненко). 7. Весело брили набубнявілими гілками осокори задумливо погойдувала обважнілими косами береза (Ю. Яновський). 8. О чий ж се згуки ллються може, жайворонки в'ються і цілючись сміються...(О. Олесь).

11. Визначте, які із безсполучникових речень є реченнями відкритої, а які – закритої структури. Поясніть пропущені розділові знаки.

1. Розкажу тобі думку таємну легкий здогад мене обпік я залишуся в серці твоєму на сьогодні на завтра навік (Л. Костенко). 2. Нап'юся з живої кринички візьму доброту від землі. 3. Знаю тільки совість порятує світ (М. Сингаївський). 4. Двічі на рік пишні квіти та не процвітають; в житті літа найкращії двічі не бувають. 5. Крил не втинай сизокрилій голубці хай вона вільно літа (Л. Українка). 6. Вітер носить літає топче луки і поля, жовті трави пригинає лист зриває із гілля (О. Олесь). 7. Сонце заходить гори чорніють пташечка тихне поле німіє (Т. Шевченко).

12. Випишіть спочатку безсполучникові складні речення з однотипними, а потім – з різнотипними частинами. Як вони співвідно-

сяться зі складними сполучниковими реченнями? Які відношення вони передають (одночасність подій, послідовність, зіставлення, протиставлення; часові, умовні, причинні, наслідкові, порівняльні, з'ясувальні відношення тощо? Поясніть пропущені розділові знаки.

1. Як тільки займеться десь небо – з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила. 2. Була відлига, з стріх капало, з горбка збігали, мов весною, струмочки талої води, горобці весело цвірінькали (М. Коцюбинський). 3. Щастя треба – на всяк випадок, сили треба – на цілий вік. 4. Не треба заздрити Шекспіру, він жив у дуже темний час (Л. Костенко). 5. Пан гуляв у себе в замку – у ярмі стогнали люди. 6. Мені снилося: червоні рожі пломеніли в промені злотистім (Л. Українка). 7. Дивлюся – аж світає, край неба палає. 8. Шелестить пожовкле листя по діброві; гуляють хмари; сонце спить; ніде не чуть людської мови (Т. Шевченко).

13. Визначте структуру безсполучникових складних речень (речення з однотипними чи різнотипними частинами). З'ясуйте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами та особливості інтонації. Поясніть розділові знаки та їх можливі варіанти.

1. Волошко, загадко велика, в тобі є вічна таїна ти водночас і скромно-дика, і незбагнено чарівна (Д. Білоус). 2. Кожна птиця має свій голос, кожне поле має свій колос, кожна справа – свої почини, кожна казка – свої причини. 3. Мені відкрилась істина печальна життя зникає, як ріка Почайна. 4. Я входжу в ліс трава стає навшпиньки, кошлатий морок лапу подає (Л. Костенко). 5. Вітер війнув листя з клена жовте, жовтувато-золотаве полетіло (П. Тичина). 6. Вівса пшениці ячмені все се зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить

все забирає в полон (М. Коцюбинський). 7. Щаслива голубка високо літає (Т. Шевченко)

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Перепишіть речення. Перетворіть, де можна, безсполучникові складні речення у сполучникові. Поясніть зміну від цього. Поясніть розділові знаки у поданих і новоутворених реченнях.

1. Поглянув я на ягнята – не мої ягнята (Т. Шевченко). 2. Я певен, друже, ми зустрітись мусимо, ми любимо світанки зустрічать (М. Сінгаївський). 3. Порівнювати чистоту душі з білизною снігу досить ризиковано: надто багато сажі у повітрі (І. Вільде). 4. Ластівки низько літають – дощ обіцяють. 5. Вовків боятися – у ліс не ходити (Народна творчість). 6. Сонце сховалось у вітах дерев – річка дихнула прохолодою (М. Коцюбинський). 7. Знаю: з попелу сходять квіти. Вірю: з каменю б'є джерело (А. Малишко). 8. Не чіпляйтеся з розмовою, от співати – інша річ (М. Рильський).

2. Поясніть авторські розділові знаки. Схарактеризуйте інтонацію поданих речень.

1. Не жди ніколи слухної пори – твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко). 2. Людське сумління, виявляється, схоже на вулик, його теж можна розтривожити (О. Гончар). 3. Дивлюсь у воду – місяць у воді сміється (О. Довженко). 4. Навкруги тиша; скрізь ясно; з поля вітерець віє; з гаїв холодок дише (М. Вовчок).

3. Серед безсполучникових багатокомпонентних складних речень визначте речення з однорідною та неоднорідною безсполучниковістю. Який із аналізованих типів речень є більш поширеним?

1. Ні долі, ні волі у мене нема, зосталася тільки надія одна: надія вернутись ще раз на Україну, поглянуть іще раз на рідну країну. 2. Не дивися на місяць весною, – ясний місяць наглядач цікавий, ясний місяць підслухач лукавий, бачив він тебе часто зі мною і слова твої слухав колись (Л. Українка). 3. Шелестить пожовкле листя по діброві; гуляють хмари; сонце спить: ніде не чути людської мови. 4. Защебетав соловейко – пішла луна гаєм; червоніє за горою, плугатар співає (Т. Шевченко). 5. Розкажу тобі думку таємну, дивний здогад мене обпік: я залишуся у серці твоєму на сьогодні, на завтра, на вік (Л. Костенко). 6. Тихо над річкою, ніченька темная, спить зачарований ліс (Народна творчість). 7. Співала колосом нива, співали жайворонки над нею, співав пісню серп, відрізуючи стебло, лунали співи на сінокосах, співало, врешті, серце, повне надії (М. Коцюбинський).

4. Проаналізуйте речення. Які відтінки у значенні виділяються у складних безсполучникових реченнях із різнотипними частинами? Доберіть 10 прислів'їв із зіставно-протиставними відношеннями. Обґрунтуйте розділові знаки.

1. Щире слово – теплий промінь, нещире слово – гострий ніж у серце. 2. Умієш бруднити, умій і чистити. 3. Мудрого шукай, дурного обходь. 4. Роби добро – не кайся, роби зло – сподівайся. 5. Мало вкусиш, більше ковтнеш. 6. Совісті менше – грошей більше. 7. Любиш кататись – люби й саночки возить. 8. Здобудеш освіту – побачиш більше світу. 9. Зробив діло – гуляй сміло. 10. Не мавши статку, не буде й упадку (Народна творчість).

5. Запишіть речення, вставляючи пропущені розділові знаки. Умотивуйте пунктограми між частинами безсполучникових речень. Ви-

значте випадки, коли можлива варіативність у розстановці розділових знаків.

1. І чую пульсують соки у тіло моє з землі (В. Симоненко). 2. Мені здається твої очі в мою душу світять з вишини (В. Сосюра). 3. Любов і надія не в зорях, не в морі – між людьми поради питати! (Л. Українка). 4. Сьогодні зранку музика в мені дошукуюсь мотивів і причини (В. Крищенко). 5. Сонце зовсім сіло, вечірня зоря погасла; над містом спускалася ніч у хатніх шибках заблищало світло (П. Мирний). 6. Тихо на небі зіроньки сяють тихо по морю човен пливе (Народна творчість). 7. І досі сниться під горою, між вербами та над водою, біленька хаточка стоїть (Т. Шевченко).

6. Перепишіть речення. Підкресліть граматичну основу. Визначте тип присудків. Поясніть розділові знаки. Поясніть ускладнення речень.

1. Прилинув вітер, і в тісній хатині він про весняну волю за-співав, а з ним прилинули пісні пташині, і любий гай свій відгук з ним прислав (Л.Укр.) 2. Сонце зайшло, і надворі почало вже тем-ніти (І.Нечуй-Левицький). 3. І знову джміль розмружить квітку, і літо гратиме в лото (Л. Костенко).

7. Перепишіть речення, поясніть уживання двокрапки між частина-ми безсполучникового речення.

1. Думає є велике право одпочити під лавром світу всім, хто в тій війні жорстокій ніс страждання на плечах (Б. Олійник). 2. Ми – смертні. Та знайте народ не вмирає! 3. Було колись в одній країні сумний поет в сумній хатині рядами думи шиковав. 4. Дивися онде

побрели вони на ласий кусень із чужого блюда, продавши дим Вітчизни за валюту курильниць ложних в храмі чужини (Л. Українка.)
5. Знаю тільки совість порятує світ (М. Сингаївський). 6. Тільки слабкі чинять злочини сильним і щасливим вони не потрібні (Вольтер).
7. Уподібнююся пальмі з міцно стиснутим скелею корінням вона прекрасно здіймається догори (Г. Сковорода).

8. Перепишіть речення. Чи можна частини таких речень перетворити на окремі речення? Поясніть розділові знаки. Визначте семантичні відношення між частинами речень.

1. З жита раптом виринає Русалка Польова; зелена осінь на їй просвічує де-не-де крізь плащ золотого волосся, що вкриває всю її невеличку постать; на голові синій вінок з волошок, у волоссі заплутались рожеві квітки з куколю, ромен, березка (Л. Українка). 2. Уже горіли мохнатими і червоними, як жар, шапками будяки, дихаючи солодким медвяним душком; цілими озерами поміж трав білили соромливі невісточки в жовтих шапочках і білих віночках з пелюсточок навколо голівок; виплітався та спалахував іскрою петрів батіг; розпарена нічною задухою, гостро і нудливо смерділа болиголова, яка то тут, то там здіймалася вище всіх на своєму товстому і порожньому стовбурі, увінчаному тоненькими, схожими на віття кропу гіллячками; іноді посеред луки розкішно кущився верболіз, схожий здаля на копицю сіна; над ними уже кружляли чайки, вишукували вранішню поживу на сніданок (Г. Тютюнник).

9. Визначте тип синтаксично-сміслових відношень між частинами безсполучникових речень. З'ясуйте, який розділовий знак потрібно між ними ставити (кому; крапку з комою; тире; двокрапку).

1. І плаче коник серед трав нема мелодій (Л. Костенко). 2. Повітря пахло розквітливими садами молодими прілуватими травами зігрітою землею сумовито повівала гіркуватим настоєм підопріла кора недавно зрубаного дерева (М. Стельмах). 3. Трапиться слово зрадливе геть його, сину, жени (Б. Олійник). 4. З лісу шепче гілка з жита перепілка з-за широкого лиману журиться сопілка (А. Малишко). 5. Було колись в одній Країні сумний поет в сумній хатині рядами думи шиковав. 6. Ще сонячні промені сплять досвітні вогні вже горять. 7. Ні долі, ні волі у мене нема зосталася тільки надія одна надія вернутись ще раз на Україну, поглянуть іще раз на рідну країну (Л. Українка).

10. Запишіть речення, вставляючи пропущені розділові знаки. Який тип відношень між предикативними частинами переважає?

1. Найпрекрасніша мати щаслива найсолодші кохані вуста найчистіша душа незрадлива найскладніша людини проста. 2. Мріють крилами з туману лебеді рожеві сиплють ночі у лимани зорі сургучеві заглядає в шибку казка з сивими очима материнська добра ласка в неї за плечима (В. Симоненко). 3. На землю вже тихий скрізь вечір лягає з високого неба вже місяць сіяє затихла і пташка і людська розмова мовчить не шепоче зелена діброва (Б. Грінченко). 4. На голос веснянки відкликається зозуля потім соловейко розквітає яріше дика рожа, біліє цвіт калини глор соромливо рожевіє навіть чорна безлиста тернина появляє ніжні квіти (Л. Українка). 5. Там повен двір любистку цвітуть такі жоржини і вишні чорноокі стоять до холодів (Л.Костенко). 6. Співала колосом нива співали жайворонки над нею,

співав пісню серп, відрізаючи стебло, лунали співи на сінокосах, співало, врешті, серце, повне надії (М. Коцюбинський).

11. Перепишіть, вставляючи пропущені розділові знаки. Встановіть смислові зв'язки між частинами безсполучникових речень. Накресліть схеми речень.

1. Білі акації будуть цвісти в місячні ночі жагучі промінь морями залле золотий річку і верби і кручі (В. Сосюра). 2. Найогидніші очі порожні найгрізніше мовчить гроза найнікчемніші дурні вельможі найпідліша брехлива сльоза (В. Симоненко). 3. Реве та стогне Дніпр широкий сердитий вітер завива. 4. Сонце гріє вітер віє з поля на долину над водою гне з вербою червону калину на калині одинокі гніздечко гойдає. 5. Повіяв вітер по долині пішла дібровою луна (Т. Шевченко). 6. Погасли вечірні вогні усі спочивають у сні. 7. Картина повстає зібравсь гурточок, провадить речі, і співа й гука на клавішах твоїх швидкий, гучний таночок чиясь весела виграва рука (Л. Українка). 8. Журавлі бринять дзвінкоголосі їх кличе даль прозоро-вітрова (А.Малишко).

12. Перепишіть речення, вставляючи розділові знаки. Умотивуйте написання тире між частинами складного безсполучникового речення.

1. Стою під кленом біля джерела у серце йдуть пісні привітні (М. Стельмах). 2. Дивлюсь у воду місяць у воді сміється (О. Довженко). 3. Пошли ж ти їй долю вона молоденька. 4. Думає, доля зустрінеється спіткалося горе (Т. Шевченко). 5. Не жди ніколи слухної пори твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко). 6. У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов).

13. Поставте розділові знаки у безсполучникових складних реченнях і поясніть їх уживання.

1. Пригнешся низом купи червоних шафранів горять між деревами випростаєшся б'ють в очі сонячним блиском кальвілі обліпивши крону до самого верхів'я (О. Гончар). 2 В морі я хотів печаль свою втопить я до моря вийшов рано море спить (Д. Павличко). 3. Вишнево-яблуневі садки ще сьогодні зранку такі змерзлі й розпачливі подобрішали потеплішали село звеселіло людські обличчя погіднішими стали (Є. Гуцало). 4. Зозуля стала кувати морозу більше не бувати (Народна творчість). 5. Грає й сяє мов самоцвітне каміння чиста роса; то стрільне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого світу то зачервоніє круглою горошиною то засиніє синьо цвітом (П. Мирний).

14. Поясніть вживання розділових знаків.

1. Вже сонечко в море сіда; у тихому морі темніє; прозора, глибока вода, немов оксамит зеленіє (Л. Українка). 2. Коли зникає народна мова – народу більше нема! Відберіть у народу все – він усе може повернути, відберіть мову – він ніколи більше не створить її: вмерла мова в устах народу – вмер і народ (К. Ушинський). 3. Мені здається, може, я не знаю, – було і буде так в усі часи: любов, як сонце, світу відкриває безмежну велич людської краси (В. Симоненко). 4. Край неба горить-палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; понад степом віє її останнє зітхання; положисті балки дримають серед темної тіні, а високі могили виблискують дрібною росою; піднімається сизий туман і, легеньким димком чіпляючись за рослину, стелиться по землі (П. Мирний).

КОНСТРУКЦІЇ З ЧУЖИМ МОВЛЕННЯМ

Теоретичні питання

1. Чуже мовлення. Поняття про пряму мову й слова автора.
2. Розділові знаки при прямій мові і словах автора.
3. Заміна прямої мови непрямою. Інші способи передачі чужого мовлення.
4. Цитати. Діалог.

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Перепишіть речення з прямою мовою, поставивши пропущені розділові знаки. Перебудуйте, де це можливо, речення із прямою мовою на складнопідрядні речення, встановіть тип підрядної частини.

1. І тихенько я промовляла Сон літньої ночі мені тебе жаль (Л.Українка). 2. Іван Франко підкорив свою титанічну працю ідеалові свободи і рівності зазначає Дмитро Павличко Він сам написав стільки, скільки, мабуть, написали всі українські літератори дожовтневих часів. 3. Хіба жила на світі ще жінка, в серці якої поєдналися б така мужність, така геніальність, вогонь і розум, пристрасна любов і відданість батьківщині запитує Леонід Смілянський і сам відповідає Ні, другої такої на світі не було, Леся Українка – неповторна.

2. Введіть у речення цитати за допомогою слів автора, поставивши відповідні розділові знаки.

1. Правду говорить не язик, а душа (Народна творчість). 2. Тільки слабкі чинять злочини: сильним і щасливим вони не потрібні (Вольтер). 3. Уподібнюйся пальмі: з міцно стиснутим скелею корінням вона прекрасно здіймається догори (Г.Сковорода). 4. О трибуно! Скільки дурнів сходили з тебе переможцями (О.Довженко).

3. Спишіть речення з діалогічною мовою. Поясніть розділові знаки.

1. –А бодай тобі заціпило, скрекотухо! – крикнув горобчик. – Цур тобі! (Л.Українка). 2.Дощик каже: - А я бризну! Каже льон: - А я расту (П.Тичина).

4. Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові. Поясніть.

1. Не кидайсь хлібом, він святий! В суворості ласкавій, бувало, каже дід старий малечі кучерявій (М.Рильський). 2. Але що се? Тихо й смутно забринів старечий голос Ти прийшла, кохана доню? Сядь, спочинь, моя дитино... (Л.Українка). 3. Із-під пера Каменяра народжуються гнівні рядки з гнітом і тьмою – сміло до бою! (Д.Павличко). 4. Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить часто повторював про себе слова Кобзаря молодий Франко (Д.Павличко).

Вправи та завдання для самостійної роботи

1. Доберіть із художніх творів 2-3 уривки з переданими діалогами. Визначте, які значення реплік у діалогах: чи є вони відповіддю на запитання, чи містять ствердження, заперечення, згоду, незгоду з попереднім висловленням тощо. Чим зумовлена неповнота речень у репліках діалогу?

2. Доберіть із художнього тексту приклади (по 5-6 речень) на вживання прямої мови:

а) щоб слова автора стояли перед прямою мовою;

- б) щоб слова автора переривали пряму мову;
- в) щоб слова автора стояли після прямої мови.

3. Запишіть речення з прямою мовою. Визначте різновиди конструкцій прямої мови за комунікативною настановою (розповідні, питальні, спонукальні).

1. Ой ходила дівчина бережком,
заганяла селезня батіжком:
„Іди, іди, селезню додому,
Продам тебе дідові рудому” (Народна пісня)

2. Думала сумна смерека:
„Де краса у мене?
Ось у інших розвилося листячко зелене.
А я стою однакова літом і зимою;
Як мій дуб мене покине, що буде зі мною?” (Д.Павличко)

4. Введіть у речення цитати за допомогою слів автора, поставивши відповідні розділові знаки.

1. Люди, які сидять перед нами за партами, стають вихованцями лише тоді, коли вони відчують, що вчитель, допомагаючи їм пізнати світ, не тільки викладає знання, а й натхненно обстоює ті ідеї, які висловлює (В.Сухомлинський). 2. Розумні люди говорять тому, що мають що сказати, дурні – тому, що їм хочеться щось сказати (Платон). 3. Щоб судити про людину, принаймні треба увійти в таїну її думок, її нещастя, її хвилювань (О.Бальзак).

Словникові диктанти

1. Ненаголошені голосні е, и, о

Бл..щати, абр..кос, л..мон, кільк.., чер..вик, в..личати, т..рновий, бл..скавичний, дв..рцята, п..ром, в..шневий, вер..с, зат..шок, х..жак, кол..скова, м..лю, бл..зенько, кел..х, прим..рити, з..рнина, п..рукар, сп..нити, бер...гиня, зш..вати, ос..литися, м..гдаль, в..сло, кр..лом, см..тана, ш..сти, пл..ту, поч..нало, ж..ття, т..мніти, з..мувати, зач..сати, щ..бетати, д..мар, гл..бокий, бл..щати, т..рплячий, р..торика, к..слотний, кр..ве д..ржу гр..бниця, м..довий, в..рховина, зал..шити, ш..потіти, щ..тина, джер..ло, бер..гти, чер..з, вел..тень, зел..нь, щ..лепа, ож..лець, м..режа, в..ретено, ст..регти, п..лехатий, бер..зень, приб..режний, вер..с, м..нуле, п..ріг, к..шеня, к..сет, ц..буля, л..вада, коч..рга, л..генда, л..міш, ц..тата, р..цепт, ц..люлоза, м..даль, б..тон, д..ригент, тр..мтіти, т..пер, д..мократ, д..када, ц..гейка, ч..мпіон, л..йт..нант, л..вада, д..ректор, м..даль, ц..тата, опт..міст, кал..ндар, м..телик, л..мон, л..ман, к..шеня, кат.горія, **кл..йдони**, ч..модан, пр..зидент, пр..парат, с..мінар, к..рувати, д..візія, к..лач, к..жан, к..чан, з..ря, к..ровай, р..бота, ..лтар, б..рода, х..зяїн, г..рячий, б..рсук, п..ром, ..таман, п..гони, л..пата, б..гатир (володіє багатством), кр..пива, сл..в'янин, кр..хмаль, к..миш, ..ренда, б..гатство, скр..піти, к..зак, л..пух, т..вар, м..настир, м..нах, пробл..ски, б..гатир (силач), г..нчар, г..разд, можн.., л..мати, зл..мити, р..па, п..ганий, р..сти, ш..вця, б..гатство, л..бонь, кис..нь, виконав..ць, майст..р, справ..дливий, джм..ля, л..дарювати, греб..нястий, п..ро, пром..ні, кам..ня, дзв..нить, струм..ні, мат..рі, прор..вати, нап..нати, зг..нати, розм...нати, тр..вога, зас..нати, вм..кати, відт..нати, гр...міти, тр..вати, стр..міти, кр..шити.

2.Апостроф

Обов..язки, зв..язок, св..ято, роз..яснення, легковір..я, сер...йозний, об..єднаний, Мурав..йов, кур..єр, пор..ядок, ув..язнити, прип..ятський, верф..ю, Дем..ян, торф..яний, об..єм, між..яр..я, пів..ящика, во-зз..єднаний, пам..ятник, цв..яшок, любов..ю, кав..ярня, пір..я, різьб..ярство, слов..янин, рутв..яний, Св..ятослав, пів..Європи, пів..яблука, валер..янка, зобов..язання, в..язень, м..який, сім..я, дріб..язковий, п..ятниця, з..ясований, об..єднання, від..ємний, між..ядерний, Лук..ян, Лук..янович, дит..ясла, напів..ява, голубята, за-в'язь, круп'яний, прив'ялий, обов'язок, черв'як, рум'яний, п'яльця, верб'яний, пам'ять, медв'яний, м'ятний, арф'яр, різьб'яр, полум'я, слов'янський, сім'янин, зав'язка, зм'якшити, святковий, львів'янин, крем'яний, зап'ястя, верф'ю, м'язистий, п'ятниця, нав'ючений, п'ядь, в'язальниця, п'явка, узго-лів'я, верб'я, торф'яний, мертв'як, жираф'ячий, моркв'яний, дзв'якнути, реп'ях, м'ясо, присл'ів'я, п'ята, мавп'ячий, рутв'яний, джв'якотіти, дев'ять, кров'ю, кам'яний, присв'ята, кав'ярня, т'м'яний, коров'ячий, помянути, надв'язати, солов'їний, безп'рав'я, дріб'язковий, зв'язаний, лук'янівський, в'яз, брукв'яний, підв'язати, п'ятий, Придністр'ов'я, риб'ячий, зв'язк'івець, верх'ів'я, сурм'яний, хом'як, розв'язання, Кам'янець-Подільський, без-хл'іб'я, сп'янілий, поголів'я, сап'янці, Лук'янець, різьб'ярство, безп'рав'я, узг'ір'я, матір'ю, бур'янісько, дов'ір'я, пір'іна, повітр'я, подв'ір'я, в'їжджати, з'являтися, пів'яблука, роз'яснення, тр'юхетапний, об'їжджчик, пред'яв-ницький, без'ядерний, пред'явник, об'єднати, дит'ясла, пів'ідальні, з'яв-лятися, дит'ясла, над'їхати, з'їсти, тр'юх'ярусний, з'ясувати, роз'їхатися, під'їзд, під'яремний, чотир'юх'ярусний, возз'єднання, необ'їжджений, пан'європейський.

3. Спрощення у групах приголосних

Шіс..надцять, стис..нути, гіган..ський, скатер..ка, хворос..няк, аген..ський, буревіс..ник, жаліс..ливий, шіс..надцять, піз..ній, щас..ливий, студен..ський, рідкіс..ний, ус..ний, блис..нути, волейболіс..ці, випус..ний, фашис..ський, чес..ний, облес..ливий, пес..ливий, шіс..сот, шіс..десять, місь..кий. зап'яс..ний, брес..ський, балас..ний, якіс..ний, плюс..нути, пропагандис..ський, кіс..лявий, совіс..ний, тріс..нути, провіс..ник, боліс..ний, безкорис..ливий, страс..ний, напас..ний, пес..ливий, влас..ний, кіс..лявий, хвас..ливий, хвас..нути, зап'яс..ний, хворос..няк, випус..ний, рис..нути, шіс..сот, шіс..десять, тос..но, вис..нути (від виск), пропус..ний, мас..ний, доблес..ний, ненавис..ний, ус..ний, швидкіс..ний, альпініс..ці, ціліс..ний, пристрас..ний, парламен..ський, тиж..ня, реміс..ник, хрус..нути, ад'ютан..ський, очис..ний, хвас..нути, облас..ний, контрас..ний, заздріс..ний, щотиж..ня, якіс..ний, невіс..чин, заїз..ний, виїз..ний, капос..ний, інтеліген..ський, аванпос..ний, хус..ці, альпініс..ський, мліс..ний, президен..ський, курсан..ський, хвас..нути, тріс..нути, корис..ний, поїз..ний, че..нця, облас..ний, контрас..ний, заздріс..ний, щотиж..ня, якіс..ний, невіс..чин, заїз..ний, стис..нути, гіган..ський, хворос..няк, аген..ський, буревіс..ник, жаліс..ливий, шіс..надцять, піз..ній, щас..ливий, студен..ський, рідкіс..ний, ус..ний, блис..нути, волейболіс..ці, випус..ний, чес..ний, облес..ливий, місь..кий, зап'яс..ний, брес..ський, балас..ний, плюс..нути, провіс..ник, боліс..ний, безкорис..ливий, страс..ний, напас..ний, виїз..ний, капос..ний, інтеліген..ський, аванпос..ний, хус..ці, альпініс..ський, мліс..ний, президен..ський, сер..це, влас..ний, мес..ник, прихвос..ні, пис..нути, зліс..ний, сержан..ський, мас..ний.

4. Написання слів з м'яким знаком

Мен..шість, праз..кий, дерз..кий, різ..кий, жас..кий, в'яз..кий, плас..кий (плос..кий), бояз..кіст.., ковз..ко, Гуцул..щина, мен..ший, біл..ший, тон..ший, ін..ший, нен..чин, брин..чати, дон..чин, бан..щик, промін.., промін..чик, велетен.., велетен..с..кий, Волин.., волин..с..кий, освітян..с..кий, нян..чити, Уман..щина, Натал..ці, вихован..ці, Сибір.., розкіш.., галуз..ці, міл..йонноголосно, квіт..ці, прос..ба, рибал..чин, ковз..кий, Хар..ків, пужал..но, приз..ба, різ..бяр, брин..чати, близ..кість, міл..йон, нян..чити, держал..но, слиз..ко, ковз..ко, Пол..ща, ін..ший, т..мяний, камін..чик, дон..чин, яблун..ці, іспан..ці, вихован..ці, промін..чик, сопіл..ці, карабас..кий, баскс..кий, біл..ш-мен..ш, пан'європейс..кий, бояз..кий, близ..ко, тон..ший, бан..щик, волин..с..кий, повір..те, ціпил..но, держал..це, пужал..це, долин..ці, скрин..ці, парасол..ці, гол..ці, весел..ці, таріл..ці, павути..ці, договір.., т..охкання, гогел..-могел.., промін..ці, тон..шати, кін..чик, нян..чити, вісім..сот, в'яз..ко, в'яз..кість, дерз..кий, різ..кий, жас..кий, в'яз..кий, плас..кий (плос..кий), бояз..кіст.., ковз..ко, рибал..с..кий, уман..с..кий, мен..ший, біл..ший, нен..чин, брин..чати, Гор..кий, промін.., промін..чик, велетен.., велетен..с..кий, нян..чити, приз..ба.

Рев..ю, м..юзикл, біл..ярд, шприц.., борд..юр, д..юшес, акварел.., шин..йон, рез..юме, б..юст, вуал.., ал..тернатива, Ул..яна, Севіл..я, ател..є, шампін..йон, шприц.., мад..яр, ал..янс, Кордил..єри, дос..є, барел..єф, бл..юз, кан..йон, дубл..яж, к..ювет, палац, порт..єра, фаміл..ярний, міл..йонер, модел..єр, к..юрі, він..єтка, комп..ютер, сен..йорита, конференс..є, вол..єра, вал..юта, кол..є, медал..йон.

5. Ненаголошені голосні

Д_шевий, кр_ве д_ржу, т_рновий, в_рба, н_бесний, дв_рцята, в_шневий, х_жак, кол_скова, м_лю, бл_зенько, пр_мирити, з_рнина, з_мля, сп_нити, зш_вати, ос_литися, оз_ро, в_сло, гл_бокий, кр_лом, ш_сти, т_хенько, пл_ту, ч_рв'як, п_лена, с_лезень, в_редливий, д_вак, поч_нало, ж_ття, т_мніти, з_мувати, с_рця, зач_сати, щ_бетати, д_мар, в_чоріє, гл_бокий, бл_щати, т_рплячий к_слотний, гр_бниця, м_довий, в_рховина, в_селий, зал_шити, ш_потіти, джер_ло, бер_гти, чер_з, вел_тень, шел_ст, зел_нь, дер_во, щ_лепа, ож_ледь, м_режа, в_ретено, ст_регти, ч_решня, п_лехатий, бер_зень, приб_режний, бер_г, м_нуле, п_ріг, к_шеня, к_сет, ц_буля, л_вада, ц_тата, р_цепт, м_даль, б_тон, д_ригент, тр_мтіти, т_пер, д_мократ, ап_льсин, ш_нель, дел_гат, мат_матика, д_када, ч_мпіон, л_йт_нант, кр_ниця, л_вада, д_ректор, м_даль, ц_тата, в_дмідь, кал_ндар, м_телик, л_мон, л_ман, к_шеня, пр_зидент, пр_парат, с_мінар, к_рувати, д_візія, к_лач, к_жан, к_чан, з_ря, к_ровай, р_бота, _лтар, б_рода, х_зяїн, г_рячий, б_рсук, п_ром, _таман, п_гони, л_пата, б_гатир (володіє багатством), кр_пива, сл_в'янин, кр_хмаль, к_миш, _ренда, б_гатство, пл_вець, к_зак, л_пух, товар, м_настир, м_нах, пробл_ски, б_гатир (силач), г_нчар, г_разд, можн_, л_мати, зл_мити, р_па, п_ганий, р_сти, ш_вця, б_гатство, черв_нь, хлоп_ць, віт_р, пер_ць, велет_нь, греб_нястий, ос_ні, п_ро, пром_ні, б_реза, л_тіти, кам_ня, дзв_нить, струм_ні, мат_рі, прор_вати, нап_нати, зг_нати, розм_нати, тр_вога, зас_нати, вм_кати, відт_нати, гр_міти, тр_вати, стр_міти, кр_шити, др_жати, тр_мати, кр_вавий, бр_ніти (хоч бренькати), бр_ньчати, гл_тати, т_ндітний, б_нтежний, крас_ень.

6. Подвоєнні і подовження

Священ...ий, хрещен...ий, навіжен...ий, дзвін...иця, жадан...ий
гречан...ий, освячен...ий, склян...ий, лимон...ий, об...ивка, спросон...я,
буквен...ий, потомствен...ий міц...ю, від..ача, юн..ат, проніс..я, бла-
жен..ий, камін..ий, від..зеркалення, міськ...ом, без...вучний, тряс...я,
нейтрон...ий, окаян...ий, глибочен...ий, латун...ий, єдин...ий, ле-
вин...ий, орлин...ий, письмен...ик, шален...ий, студен...ий, єдин...ий,
довгождан...ий, скажен...ий, освячен...ий, дан...ий, клятвен...ий,
олов'ян...ий, височен...ий, страшен...ий, антен...ий, бездоган...ий, од-
нозмін...ий, вогнян...ий, огнен...ий, тьмян...ий, кам'ян...ий, цег-
лян...ий, рум'ян..ий, Туреч...ина, Галич...на, неодмін...о, сокро-
вен...ий, спасен...ий, благословен...ий, товстен...ий, мерзен...ий, стра-
шен...ий, силен...ий, ро...зутий, гіл...яч...я, обітован...ий, божест-
вен...ий, шален...ий, дан...ий, клятвен...ий, потомствен...ий, жа-
дан...ий, благословен...ий, студен...ий, буквен..ий, вогнян...ий,
оканя...ий, огнен...ий, блажен...ий, священ...ик, попад...я, ска-
жен...ий, освячен...ий, дзвін...иця, клятвен..ий, довгождан...ий,
преосвящен...ий, мерзне...ий, безмеж...я, Поволж..я, бов...ніти,
воз...з..єднання, навіжен...ий, роз...броєн...я, розіл...ється, цег-
лян...ий, олов'ян...ий, війсь...комат, л..єт..ся, Він..ич..ина, л..яний,
потомствен..ий, Дрогобич...ина, оканя...ий.

Сюр..еалізм, піцикато..о, груп..а, бравіс..имо, коміс..ія,
ас..истент, ак..умуляція, анал..и, бел..етристика, кол..ектив,
мек..ський, то..на, ман..а, нет..о, брут..о, ван..а, ві..ла, пе..ні, пан..а,
бон..а, бул..а, мот..о, біл..ь, дур..а, мір..а, ім...іграція, мул..а,
конт..революція, а..перцепція, пру..ський, мадо..на, пан..о, агрес..ор,
ір..адіація, ат..естація, ан..отація, іл...люстрація.

7. Поясніть правопис закінчень дієслів

Бл...скотіти, в...р...дувати, п п...нати, п...тлиця, бл...щати, вал...ш, вигреб...мо, доріж...ш, жебон...те, підлиж...шся, верн...мо, верт...мо, бурмоч...те, воз...чок, діж...чка, плет...во, ма...во, по-бо...ще; звільн...ний, скле...ний, увіход...ш, вивал...мо, запр...те, вар...те, здо...те, свищ...ш, увічн...те, вдряпн...мо, держ...мося, переб...р...те, роб...ш, булькоч...те, зваж...ш, метуш...теся, чеш...те, го..те, угомон...мо, вгорн...шся, ваб...ш, вбереж...мо, верещ...те, кле...мо, замуч...шся, муркот...мо, полощ...мо, лопот...те, пиш...те, підбер...те, смаж...ш, ірж...мо, соп...мо, убер...те, засуш...ш, вибач...те, пищ...мо, заплет...те, верт...мо, докот...мо, остриж...те, нашепч...те, ужив...теся, замн...мо, підвищ...ш, бач...те, цокот...те, ваб...ш, вбереж...мо, верещ...те, замуч...шся, вар...ш, муркот...мо, полощ...мо, дін...шся, гон...ш, бурмот...те, додер...те, міс..мо, вар...ш, хоч...те, вантаж...ш, дер...те, дозвол...мо, кол...те, муркоч...ш, мовч...те, остереж...мося, ввоз...мо, висипл...те, дістан...ш, пол...мо, докро...ш, зав'яз...ш, підсол...те, глибоч...на, глибоч...нь, розумн...чка, пережив...мо, гергоч..ш, деркоч...ш, до..те, ...р...петія, к...раміка, кр...шити, кр...слатий, матер...на порада, мус..те, клич...ш, булькот...те хоч...те, курлич...ш, зна...те, мов...те, віта...те.

8. Поясніть правопис слів

Мереж..во, р..фр..ж..ратор, лижв..яр, ро..сипати, соня..ний, Вінни..чина, пр..вабити, ..шиток, духм..яний, торф..яний, камін..чик, бан..щик, нен..чин, біл..чин, пр..вокзальний, пр..зирство, дит..ясла, хворос..няк, присв..ята, л..ється, міл..йон, л..ян..ий, тьм..яний, порт..ера, він..етка, павіль..он, дон..чин, ж..вріти, праз..кий, ковз..кий, блажен..ий, убо..тво, Т..бет, печ..во, на..ходити, Анатолі..ович, Ілл..ч, ад..ютант, кон..юктивіт, пів..яблука, арф..яр, різьб..ярство, гедз.., б..рсук, п..ром, сл..в'янин, г..рячий, пр..гожий, пр..блуда, блаже..ний, роз..ява, в..ічливий, тр..мтіти, м..нуле, л..міш, др..жати, гр..міти, вер..тено, п..лехатий, мел..во, м..телик, м..готіти, ро..кришений, в..рховина, т..рплячий, ч..реда, нар..чена, рибал..ці, шіс..сот, невіс..ці, артис..чин, хус..ці, прос..ба, Дрогобич..ина, кр..ниця, к..шеня, кін..чик, м..ртвак, Галич..ина, хвас..нути, зап'яс..ний, хворос..няк, Туреч..ина, риз..кий, лати..ський, в..льможа, ро..кішний, пр..боркати, пр..красно, пр..краса, п..ро, м..телик, ст...пи, во..ко, х..мера, подорожча..ня, к..ти, р..бро, д..мок, т..мніти, в..селий, вел..тень, л..дащо, с..діти, с..рдитий, уч..телі, випл..кати, г..лубка, ч..кати, ч..модан, мар..во, ..шити, ..цілити, мен..ший, біл..ший, ін..ший, промін..чик, жовто..блакитний, жовто..гарячий, на..випередки, во..з'єднання, об'їжд..ати, дрі..джі, мільйон..оголосний, двох..ярусний, руत्व..яний, пр..освященний, пр..краса, совіс..ний, пр..красний, контрас..ний, зап'яс..ний, бе..збройний, бе..печний, л...вада, Уман..щина, о..кусити, пере..платити, кл..йноди, м..рехтіти, ски..ка, бо..ваніти, Натал..ці, сопіл..ці, бря..чати, більш-мен..ш, на..хнен..я.

9. Поясніть правопис слів.

Пр...зирливий, зап'яс..ний, гр...міти, к...птява, Мін...юст, пр...рвистий, з...пріти, мертв...як, на...хнення, Поволж...я, рутв...яний, пів...яблука, пів...їдальні, пів...юрти, слов...янський, медв...яний, пів...Києва, пів...яхти, риб...ячий, контрас...ний, гігант...ський, В...ячеслав, царствен...ий, глин...яний, заболочен...ий, навколішк..., із...під землі, затемнен...я, тр...вога, зм...кшити, надв...язати, зв...ялен...ий, пр...парат, к...миш, пробл...ски, з досві...ку, тьм...яний, мар...во, освячен...ий, мереж...во, шіст...сот, бл...снути, вздов..., духм...яний, насторожен...о, мен...шість, козач...ина, г...рячий, гр...міти, б...рсук, священ...і, к...рпатий, ч...пурний, замріян...о, пр...хильники, бе...цінний, прозелен...ю, найтон...ший, обпален...ий, козин...им, мереж...во, мар...во, мен...ший, ін...ший, промін...чик, жовто..блакитний, жовто..гарячий, во..з'єднання, рутв...яний, пр..освященний, пр..краса, совіс..ний, пр..красний, контрас..ний, на...випередки, мільйон...оголосно, Віннич...ина, випл...кати, лати...ський, затемнен...я, вздов..., ч...пурний, ц...вілізація, пр...хильники, прозелен...ю, о...кусити, мен...ший, військ...омат, об...їжд...чик, контрас...ний, мат...рин, соня...ний, брен...чати, медаль...он, страс...ний, різдв...яний, с...рпанок, пробл...ск, різ...бярство, п...лехатий, наймен...ший, мовчк..., пр...гожий, пр...вільний, л...вада, вип...рхнула, кр...слатий, пагін...я, зап...яс...ний, балас...ний, ч...рнозем, гр...міти, к...птява, жовто...г...рячий, первоздан...ий, загр...міло, чорн...зна, бе..збройний, Уман..., Уман..щина, бо..ваніти, Натал..ці, сопіл..ці, бря..чати, більш-мен..ш, х..мера, подорожча..ня, на..хнен..я, карабас..кий, б..нтежний, т..ндітний, ч..кати, м..рзенний.

10. Поясніть правопис слів.

Довгождан...ий, пр...вільний, р...ф...ж...тор, пр...зирливий, гр...міти, к...птява, дан...ий, олов...ян...ий, кр...слатий, Мін...юст, пр...рвистий, з...пріти, мертв...як, на...хнення, Поволж...я, рутв...яний, пів...яблука, пів...ідальні, пів...юрти, Уман..., Уман...щина, бо...ваніти, слов...янський, медв...яний, пів...Києва, пів...яхти, риб...ячий, контраст...ний, гігант...ський, В...ячеслав, на...випередки, мільйон...оголосно, Віннич...ина, випл...кати, лати...ський, затемнен...я, вздов..., ч...пурний, ц...вілізація, пр...хильники, прозелен...ю, о...кусити, мен...ший, військ...омат, об...їжд...чик, контраст...ний, мат...рин, соня...ний, жадан...ий, медаль...он, страст...ний, різдв...яний, с...рпанок, пробл...ск, різ...бярство, п...лехатий, наймен...ший, мовчк..., пр...гожий, пр...вільний, л...вада, вип...рхнула, кр...слатий, пагін...я, зап...яс...ний, балас...ний, ч...рнозем, гр...міти, к...птява, жовто...г...рячий, перевоздан...ий, загр...міло, чорн...зна, царствен...ий, глин...яний, заболочен...ий, навколішк..., із...під землі, затемнен...я, тр...вога, зм...кшити, надв...язати, бл...снути, вздов..., духм...яний, насторожен...о, мен...шість, козач...ина, що...весни, г...рячий, гр...міти, б...рсук, священ...і, к...рпатий, ч...пурний, замріян...о, пр...хильники, бе...цінний, прозелен...ю, найтон...ший, обпален...ий, козин...им, мереж...во, мар...во, мен...ший, ін...ший, промін...чик, жовто..блакитний, жовто...гарячий, рутв...яний, пр...освящений, пр...краса, совіс...ний, пр...красний, контраст...ний, зап'яс...ний, бе...збройний, Натал...ці, сопіл...ці, бря...чати, більш-мен...ш, х...мера, подорожча...ня, на...хнен...я, карабас...кий, б...нтежний, т...ндітний, ч...кати, м...рзенний, кр...вавий, хр...стіянський, хл...бтати, бр...ніти.

11. Поясніть правопис слів.

Шас..і, лібрето..о, гам..а (літера), ан..али, бон..а, ко..муна, піаніс..имо, сюр..еалізм, піцикато..о, фортис..имо, інтермец..о, грип.., груп..а, бравіс..имо, коміс..ія, ас..истент, ват.. (від Ватт), барок..о, беладон..а, ак..умуляція, фін.. (фін..и), анал..и, бел..етристика, гун.. (гун..и), кол..ектив, Ем..а, філі..пінський, стокат..о, Рус..о, Ні..ца, Брюс..ель, Апен..іни, От..ава, , ман..а, нет..о, брут..о, ван..а, ві..ла, пе..ні, пан..а, бул..а, мот..о, біл..ь, дур..а, мір..а, ім...іграція, Тор..ічеллі, Гаро..на, Мон..а, карет..а (черепаха), мул..а, ідил..ія, конт..революція, ас..ортимент, ап...еляція, ком..ерція, ел..егія, ем..ігрант, а..перцепція, Бет..і, пру..ський, Бел..а, парал..елізм, кирил..иця, аташ..е, оперет..а, бацил..а, Мак..ензі, Жан..а, Мі..лер, ір..аціональний, Пар..иж, Гаван..а, Нагасак..і, мадо..на, пан..о, агрес..ор, профес..ор, Прус..ія, ак..умулятор, примадон..а, Нігер..ія, ір..адіація, Йога..несбург, брут..о, мадонна, ман..а, мот..о, нет..о, Ап..алачі, Маге..лан, ак..редитив, ам..іак, ак..ліматизація, то..на ат..естація, Ат..ика, шос..е, кол..ега, міл..ьярд, ан..отація, іл...люстрація, кол..едж, баронес..а, п..юре, б..юро, п..едестал, бар..єр, б..юджет, кон..юктура, прем..єр, інтерв..ю, об..єкт, ін..екція, суб..єкт, премє..ра, б..язь, к..ювет, ад..ютант, вестиб..юль, б..юрократичний, ко..нюктивіт, миш..як, комп..ютер, Монтеск..є, об..єм, М.юнхен, грав..юра, к..юрі, бл..юз, д.юшес, к.ювет, В.єтнам, Андо..ра, Мю...лер, Міс..урі, Кальку..та, Шліс..ельбург, марок..анський, мек..ський, Філіп..іни ін...овація, Кас..іопея, Марок..о, Ре..н, Яф..а, Гол..андія, Джон..і, Лозан..а, гол..андський, новел..а, бюл..етень, дол...ар.

ОРФОГРАФІЧНІ САМОДИКТАНТИ

Текст 1

Цвіте в лузі калина

Заясніло в барвистому травневому вінку біле оксамитове м...реж...во – це значит..., що в...сна крас...неві-червню чарод...йн... ключі до щедрого літа пер...дає. Куч...ряві дібров..., смарагдові л...вади й змолоділ... поля мліют... від радіс...них с...мфоній в...ликого св...ята при...роди.

У густ...х в...рболозах поміж плакуч...х верб, що замрія...но полощут... у тихих плесах довг... віти, вдень і вночі не втихають закоха...ні соловейк.... Мирно воркують... лагідн... горлиці, тр...возно голосят... одинок... зозулі. На тонен...кій галуз...ці кр...слатого осокура л...ген...ко гойдаєт...ся округла ремезова колисочка.

Із...за темно-з...лених стіжків гордовитого рогозу тихо в...пл...ває щаслива кач...на сімейка. Не...поворотн...й сазан вир...нув з обжитої ям... і вимал...овує широк... кола на водяній гладін.... М...тушаться л...гкокрилі берегов... ластівк.... З...під похилого куща розлого... шелюг... вип...рхнула блак...тна пташка, плавно т...ркнулася водян...ого ...зеркала – і вже в її довгому дз...обі тріпочет...ся ср...бляста в...рховодка. У тінистому вільшанику, у вінку кр...лато-ажурної папорот... яскраво-жовтим букетом п...шаєт...ся болотя...не верболіз...я.

Пишн... л...вад... пропахли м...довим аромат...м. Барвлят...ся на них у в...селому танці біл..., салатіві й голубеньк... м...телик..., з досві...ку й до см...рка...ня заклопота...но гудут... огрядн... джмел... й трудівниці-бджол.... Кому не хочет...ся пол...сувати духм...яним медом з розмаїтого л...вадного травозіл...я!

Не скласти ціни скарбам, щедро ро...сипаним на річкових л...вадах! Колискою ц...вілізації, зол...тим з...мел...ним фондом планети звут... учені річков... долини.

І нин... ваблят... до се...бе мал...овнич... л...вад... щедрих душ...ю пр...хильників дикої пр...роди, любителів розважитися на дозвіл...і з вудочкою або м...сливською рушниц...ю.

Не втратити б не...обачно цей бе...цін...ий дарунок мат...рі-природи.

(М.Яценюк)

Текст 2

Симфонія барв

Як гарно на кві...частому лузі ранн...ого літа! Зачарова...но вб...раєш зором багатобарв...я кол...орів: і ніжну зелень трав, і переливне буя...ня квіту, і казкові бризк... сонця. У серці зр...нає спів красі рідної пр...роди і ... сум. Як зб...регти оцю красу, нерідко отак не...нароком і бездумно понищену?! Бо ж людині не...обхідний зв...язок із богинею-природою. Под...віться на чари буйнокві...тя, почувте волення трави і д...рев і все зробіть, щоб наща...кам усміхалася і ростила вічну духовність наша найпр...красн...ша в світі земля. Щоб квітувала вона могут...ям коль...рів, долучаюч... до нашої найпр...краснішої пісні і до рідного м...лодійного слова пахощі зела і в...сокість неба, щедріст... праці і ніжність сер...ця.

Споконвіку у д...вовижних барвах стоїть світ, вражаюч... взаємопереходами ві...тінків і від...зеркалююч... у собі плин часу. Ось сад наструнився і вибухнув у небо буйною веснян...ою силою і яблунево...квітною музикою. А вос...ни він, замінивш... яблуневоквіт...я на жовтобок... і смагляво-червоні яблука, п...янить пахощами плоду і незбагнен...обарвною задумою дорослості.

Манят... нас пахощами і поєдна...ням кольорів квіти, квітуюч... дерева і чагарник.... Зуп...німося перед красою в...сняного бузку з в...ликими ро...кішними волот...ями світло-фіолетового духм...яного квіту. Поглян...мо на волошку, що, чарівна і радісно-сумовита, заховалася в житі, щоб не чути тихого прокл...ону хлібороба за її бур...янову вдачу. Проте і зі своєї схованк... вона перемовляєт...ся з сонцем і співає хвалу жи...тю. За те ми волошку любимо і зачарован...нею. Хіба ж дивно, що від назв бузок і волошка утворе...ні слова бу...ковий і волошковий, які зв...личують ві...тінки фіолетової і син...ої барв? У ц...х словах бр...нить нездола...ність пр...роди і краси рідної з...млі.

Пл...ве жи...тя – в коль...рах і в їх вічн...х змінах, у юнац...кій бад...орості з...леного листу клена і його червоного зойку напер...додні падолисту. Вічна с...мфонія барв і не...втомне пізна...ня людин...ю загадк... світу. (І.Вихованець)

Текст 3

Весна на дніпровських кручах

Блакитними очима див...ться м...ні в очі в...сна. Вона ще молода, ніжна, усміхаєт...ся святково й чисто, в її ледь чутному диха...ні – збудлива таємниця свіжості, краса природи, що завжди відроджуєт...ся й відроджуєт...ся.

Ще так не...давно бігла по дніпровс...ких кручах рудою лисиц...ю осінь, бігла барвисто, холодним повівом несло від прудкого, бе...поворотного бігу. Так недавно дихало в мої думки студеним пахом зів...ялого листя, а вже с...огодні – лагідне, шо...ковисте повітря весн... купає мої оч..., вся з...мля наче випромінює благодатну снагу, що пом...гає рости не тільки траві, квітам, а й мріям людськ...м.

Золотим т...плом пронизане в...сняне повітр..., його ласкав.. волоконця, його ніжна пряжа вкуют... мої бажан...я, й вони поч...нають світитися незвичайним світлом, наче зросли не в моїй душі, а в самому повітрі цієї щас...ливої весни, на...хненої ж...вотворністю, мудрої своєю з...леною ласкою.

Чую, як у моїх грудях б...ється серце, і м...луєчись в...сною, відкриваюч... їй свою душу навстіж, поч...наю думати, що то, либонь, так б'ється молоде й радіс...не серце весни, б'ється легко й вільно. Закохан...е сер...це в...сни, що належить кожній з...леній рослин...ці, кожному дер...ву, в якому вже прокинулися живі сок... й побігли від корі...ня до л...скучих бруньок. Закоха...не серце весни, що належить ро...квітлій фіал...ці і тій квіт...ці, яка засмієт...ся білим, жовтим чи оранж...вим сяйвом своїх п...люсток завтра.

Протягом усієї м...нулої з...ми я ві...чував: щось має статися у ц...ому світі, щось нем...нуче станет...ся. Й тепер, коли пр...йшла в...сна, коли війнула м...ні в груди тлумовис...ком перших своїх, тонк...х, таких пам'ятних запахів, коли в мені все помолоділо, мов в...рбове пагін...я над дніпровс...кою водою, то я добре знаю: очікува...не пр...йшло, наче народже...не силою мого бажан...ня, і найме...ня йому – синя та золота в...сна на дніпровс...ких кручах.
(Є.Гуцало)

Після похмурої темної ночі, в котру не переставав хлюскати лапастий дощ, розл...ваюч... в...ликі річк...-озера по з...млі, поч...нало світати. Край неба жевріло рожевим огнем, горіло і м...готіло ясным полум...ям. Серед того зар...ва стовпом стояла кр...вава попруга й переписувала його надвоє. Повітря ні ворухнет...ся. Здається, не...мов світ, затаївш... в собі дух, дожида чогось...

А ось пройшла хв...лина... друга... З...за з...млі, на кр...вавій попрузі неба скочила не...величка іскорка; довга пром...няста стяга простяглася від неї над з...млею; далі викотився серп огне...ного кільця – і пучок світла поливсь, розливаюч...сь по горах, лісах, по в...соких будівлях. Далі все більше та більше випл...вав з...за землі ш...рокий серп, мов хто не...відомий підсував з того боку г...ряче іскристе коло. Ось і все воно вплигло – чисте та ясне, граюч... своїм світом. Застр...бали його пром...нясті голк... по землі, заграли ясні іскорк... по росі, розст...лались-лягали різні кол...ори по воді. Світ зрадив, празникуюч... своє в...личне свято... Синє гл...боке небо розгортало своє безкрає поле, немов казало: котись по мені куди хоч і як хоч, я буду розст...латись, розрівнюватись перед тобою. На другому кінці стояв тільки... місяц... – блідий, похмурий, мов старий злодюга, він тупцювався на одному місці, бояз...ко блимаюч... своїми темними плямами на сонячне ясне облич...я, і дедалі все бліднів та зн...кав, мов ро...тавав від г...рячого л...зання довгих пром...нястих яз...ків...

Прокинулося усе. Обізвалас... трава голосами тисяч... своїх жильців: коників, м...теликів; луги, струшуюч... срібну росу, розлягалися співами своїх соловейків, голосним кукуван...ям сивих зозуль, журливим туркотан...ям горлиць, тоді як у повітрі бр...ніла дзвінка жайворонкова пісня... Прокинулися й люди; прот...раюч... очі, заговорили... Пішов їхній глухий гомін од краю з...млі й до краю, стрінувся з світовим клекотом. Все зраділо, стрічаюч... день; і день зрадив, розцвітаючи, ясний, теплий, погож...й. (Панас Мирний)

Текст 5

Мальви

Палахкотять біля вікон ж..вотрепетним вогнем розвихрені мальви, шугають червоними яз...ками багаття під самісін...ку стріху, того й гляди, від їхнього полум...я загорит...ся хата...

Ні...хто не знає, коли й хто посадив їх на сонячному причілку. Мати кажуть..., що ті рожі посадила колись давним-давно ще бабуся в свої дівоч... літа... Чи не відтоді б...ре початок пісня: „Посадила рожу я край вікна...” Мабут..., разом з цими чудесними квітами, що ростуть на в...соких стеблах, народилася й пісня та пішла в люди.

До пишного розмаїт...я мальв усі давно звикли, і стали вони невід...ємною частиною родини. Що...року ран...ьою в...сною з...під землі з...являлося з...лене пагі...ня, за кілька ночей воно в...ростало вище приз...би, пр...вітно заглядало у вікна. На в...соких стеблах в...язалися д...сятки бутонів, які в кінці весни зацвітали червоними, світло-рожевими і темно-пурпуровими квітами.

Здавалося, то й не квіти, а якийсь чарівник розвішав на пружних в...соких пагін...ях малинові, оранж...ві, срібляст.... дзвоник.... В...чорами тихими, коли спадала літня спека, мальви стояли урочисті серед золотого надвечір...я, тихо граюч... чарівну пісню на своїх чутливих грамофо...них трубках.

І тоді стара хата ставала не звичайною, бо стояла в пр...красному ж...вому вінку, в центрі п...люсткового бага...тя. І ніякі казкові, кр...шталеві палац... не могли зрівнятися з чарівним в...довищем простої с...лянської оселі серед буйноти барвистих мальв. Ін...шим ставало й подвір...я, і трохи похилі доща...ні ворота, і плете...ний тин, який вростав у рожеву гущав...ну. Дівчата любили вогнисті рож..., бо й самі нагадували чимос... ці квіти – і з...леним клечан...ям, і ніжним шепотом, і юною суд...бою.

(І. Цюпа)

Текст 6

Цвітуть полини

Чи знаєте ви, як цвітуть пол...ни? Чи бачили, як в...сною на старих облогах-перелогах квітують... гірк... сиві трави? Чи знаєте ви, як після нагрітого сонцем дня встає над пол...нами сивий дим і млос...ний чад пл...ве над степом? І, здається, тоді до нас говорять вік....

Сивий дух полин...в, мов той хміль, настоя...ний на солоді, п...янить і хв...лює, прон...кає щемом у груди. І той, хто вд...хне його, стане ніби дужчим від полинового сну і цвіті...ня, від сивого диму і приспа...ного грому.

О пол...ни, сиві полини! Хто посіяв вас на з...млі нашій? Чи вас посіяли по ст...пах не...ораних прадавн... скіфи? Посіяли, щоб самим ховатися в отих сизих хащах, які росли тоді буйні та висок..., посіяли, щоб в...день випасати помі... духм...яних трав прудких коней, а вноч... спати покотом на пр...в...ялих покосах, ніби на запашних м...яких подушках, спати міцним б...гатирським сном.

...А може, ви посіялис... по всій з...млі нашій у давні рок... козачч...ни? Тоді, коли не житом-пш...ницею, а сивою тирсою, буркуном та ще сивим горем хлюпала з...мля наша аж за далекі обрії Дикого поля до самої Татарщ...ни.

Що...весни прор...стають з кор...ня буйним зелом пол...ні, цвітуть золотисто...сивою гіркотою сер...д літа і ос...пают...ся піз...ньої ос...ні дрібнен...ким темним насін...ям, яке разносит... по ст...пу вітер.

Яка д...вовижна стійкіст..., яка ж...вучість! Чи не так і народ наш, сто раз толоче...ний, топтаний ворожим... кіньми, січен...ий і рубаний чужими м...чами, стрілян...ий з автоматів і танків, вистояв у тих битвах, і ж...ве, і гонить з дужого кор...ня нове пагі...ня, цвіте і сієт...ся по з...млі, виборе...ний, відстоя...ний навік....
(І.Цюпа)

Текст 7

Буря на Дніпрі

Такої бурі на Дніпрі не бачив я більше ні...коли. Ні до того, ні після. Ми й не зогледілися, як воно обрушилося на нас – цей н...самовитий ураган, що справді до...долу верби гнув в...сокі, горами хвилі підіймав, ця нем...лосердна злива, що могла видатис... прологом до всесвітн...ого потопу, ці грізн... залпи н...бесної арт...лерії, що обрушувалися на нас відразу ж після сліпуч...х спалахів жовто...гарячих блискавок.

Принаймні в...лика згря л...лек (рідкісно велика – птахів, може, з тридцят... чи й усі сорок), що спокійно похо...жала по ніжно з...леному лузі, м...люючи наш зір, не виявила завчасно ніякої тр...воги і знялася в повітр..., аж коли ураган уже обрушився на той луг.

Намагалися лелек... л...тіти на...зустріч вітр...ві, на правий бер...г прямували, махали крилами з усі...ї сили, а пер...міщалися в повітрі в прот...лежному напрямку, не на захід, а на схід: вітер відносив їх назад, аж док... вся згря не зникла вдал...ні.

Картина ця з лелеками-ч...рногузами сповнен...а була такого драматизму, що ми на хв...лину навіт... про вітер і зливу забули, завороже...но спостерігаюч... судомні намага...ня мужн...х птахів л...тіти прот... вітру.

Зливу (вона, між ін...шим, виявилася короткочасною) пер...сиділи в гл...бокій запад...ні на бер...зі, ховалися там від знавіснілого вітру, а коли пов...рнулися до човна, то тільки... руками спл...снули: пр...в'язаний міцною шворкою до пр...бережної в...рби, він передн...ою, носовою частин...ю так... ст...рчав над водою, а друга його половина опустилася на дно разом з ус...ма пр...пасами нашими, а головне – разом з мотором. Захл...оснули його хвил..., перекобочив віт...р, мусив врятуватися від того ст...хійного лиха, пірнувш... у воду. (О. Левада)

Текст 8

Кам'яні квітки

Червоні, мов краплі... крові, рубіни; волошкові сапфір...; жовто...г...рячі бурштини; з...лені, як трава пов...сні, ізумруд...; мов небо прозоре, син... топази, райдужн... діаманти... Звуть... їх кам...яними квіткам....

Безліч... л...генд і казок пр...св...ячено самоцвітам, тисяч... чарівних пр...крас зробле...но з них, б...гато забобонів пов'язано з н...ми. У давн...ну самоцвіти в...ажалися мало не...ж...вими істотам.... Того-часн... знавці самоцвітів твердили, що камі...ня може хворіти, воно інколи росте, міняє колір. Кожен місяц... знавці пов...язували з певним самоцвітом: серп...нь, наприклад, із син...м топазом, лютий – з аметистом, а от трав...нь – з бериллом. Якщо ти народився, скажімо, у вер...сні, носи все жи...тя яшму, і вона допомагатиме тобі у скрутну хв...лину ж...ття, бо нібито народилась вона також у вер...сні.

Не...дивно, що і жінки, і чоловіки, розумієт...ся б...гаті, намагалися пр...красити с...бе всілякими самоцвітам.... Вони наш...вали їх на одяг, носили на тілі, пр...крашали ними зброю і побутові реч... й гадали, що, чим біл...ше самоцвітів, тим краще.

А скіл...ки нісенітниц... понав...гадува...но про походже...ня самоцвітів! Тут і скам...яніла роса – алмаз, і шлункова хвороба рисі, наслі...ком якої є онікс, і краплі крові вел...тнів – рубін, і навіть шматочк... неба, що впали на землю...

Вигадкою були і чудодійн... властивості самоцвітів. За...те люди ві...крили в них такі якості, які зараз дуже широко використовуют...ся в сучасній техніці. Не...здола...ний алмаз обробляє надтверді сплави, свердлит... глибокі св...рдловини; чарівний рубін народив лазер...; прозорий гірс...кий кр...шталь допом...гає кораблям „бачити” в густому тумані; з берилу виготовляють... л...гкий і міцний метал берилій; сапфір... використовують... у складних оптичних приладах. (Із журналу)

Текст 9

Мимохід... кинуте кимось слово, добре або глумливе, давня чиясь випадкова ласка або ніби зовсім мален...ка образа, кривда, - чому вони мають... здатніст... ож...вати? Сухе т..пло с...рпневого степу, що й сюди його чуєш... Т...рники, шипшина та глід по байраках... А наші балк... конопля...ні, з духом сонця, з вербами, що розімліли під круч...ю!.. Тоді вони були ніби ніщо, а зараз чомус... так б...гато ва- жать!..

На...весні, тільки сонце пр...гріло, тільки закурликало в небі, вже, мов д...кунчата, босі вискакуєм з хат, знудже...ні за зиму, не тям- ляч...сь від захвату, кидаєм у небо шапк..., солому, палі...чя. Жа...воронча дзв...нить над степом, як частка твоєї душі... А ті ро- збл...скотіли маківк... церков по обрїях, що найперше означали для нас ярмарк..., храми, довгождану нагороду за всі пастушач... труди... Р...піння коліс, іржа...ня коней, цукерк... довгі, в китицях, і не...одм...но якась подія, що вес... ярмарок скол...хне.

Одначе все поч...нається з балок, де ми, позбігавшис..., граємось, і б...ємось, і плачемо, де так гарно і солов...ям, і дітям. Як по...волі там рухався час, а літо – воно тяглося цілу вічніст...! Адже і все, що тоді з нами відбувалос..., наче відбулось на іншій планеті. Ми ще не знали, що чого варте, для нас ще не були ці...ніст...ю ті в...шневі вранішн... зорі, і ті пр...красні дощ..., які що...літа в...сіли по наших обрїях, і те напоє...не сонцем найчист...ше повітря, що, розлите океаном від н...бес до н...бес, кр...шталево світит...ся і мер...хтить над стернями.

Навіт.. осінь не наганяла смутків на нас своїми бе...конечними мряками, не...годою та вітрами, не лякала й з...ма, дарма...що ба- гат...ом нашим героям доводилося з...мувати на печ..., бо взутис... не...ма в що. С...ди цілі дні в хаті, де допізна тільки... прядка гуде та пі- сня жіноча л...ється. Ю...на, переповне...на мріями душа знаходила відраду і в тому світі, де найскладн...шою машиною була прядка, де промін...чик на гнотику був єди...ним неоном осі...ніх ночей... (О. Гончар)

Текст 10 Квіти в житті українців

Спокон...віку наші предк... з шанобою ставились до росли...ного світу, у тому числі й до квітів.

Квіт... використовували не тільки з практичною, лікувальн...ю ціллю, але й за...для окраси, до якої з...давна були не...байдужим... українці. Квіти зображе...ні на давн...х предметах побуту, і це свідчить про те, що красив... квіти вирощували на садибах. Квітник був не...одмінною частиною садиби. Він розміщ...вався не...подалік від причілку хати і виходив на вулицю. Інколи квітник... обгоро...жували рядочком квітів чи низькорослих кущ...в. Такі квітник... й зараз пр...крашають... хати українців у селах і балкони міс...ких жителів.

Які ж квіти найбільше до вподоби українцям? Чи не найбіл...ш улюбле...ною й поширеною в Україні є рожа, або мальва. Ро...повсюдилася вона по всьому Сер...дземномор...ю, а пр...йшла до нас із Півде...ної Азії. Відомо понад півтори тисяч... різновидів її.

В...сокі стебла, густо вкриті яскравими ніжними квітками та в...ликими л...патими л...стками, ж...вою стіною закр...вають... майже кожную сіл...ську хату. Квіт... мальви з безлічч... ві...тінків – від рожевого до густо-червоного, що створює д...вовижну в...селку навколо оселі.

В лісах, лісосмугах, на узбі...чі доріг ростут... так звані дик... мальви. Вони білого або блідо-рожевого кол...ору, в...користовуються як лікувальн... і кормові рослини. З кул...турних мальв темних кол...орів робили пр...родні барвник...

Майже біля кожн...ї хати знаходилося місце і для пахуч...х яскравих чорнобривців, жовто...гарячих нагідок, червоної рути, барвінку, любистку, м'яти, матіоли. Не перелічити нині всіх назв квітів, які при...крашають... життя сучасного українця; до того ж, виведено багато нових сортів, що в...йшли в побут і звичаї народу. Проте магічну силу мают... лиш ті із них, що здавна пр...жилися в народі як св...яще...ні.

(Г. Лозко)

Текст 11

Аїр

По...справжн..ому літо, здається поч...нається тоді, коли настають зелен... св...ята. На стінах у кімнатах і на...дворі с...ляни розвішують рясне кл...чання – гілк... клена, липи. Натрушуют... на долівку трави, кладуть на вікна м...яту. З...лені свята – то відгомін тих давніх часів, коли людина поклонялася всемогутній і таємничій природі. Але є в ц...ому святі й пізніш... традиції, позначе...ні не т...сячоліттями, а лише століт...ями. По заплавах річок, на болотах і на б...регах озер рвуть л...пеху, пр...носять цілими снопами, розтрушуют... під ног... – у дворі, у хаті. І топч...ться, і терпко пахне пр...в'яле татарс...ке зі...ля...

Відомо кілька пояснень того, як аїр (л...пеха, татарське зілля) був занесе...ний в наші краї з Півдня. Кажут..., що корі...ня лепех... пр...несли на нашу землю татарськ... коні в ро...щіл...нах копит. Ін...ші п...рекази сві...чать, що ординц... мали коріння аїру за талісман і ним осв...ячували всяку воду. Вкинут... у річк... й озера шматочки коріння згодом пр...живалися.

Аїр – цілюще зі...ля. Р...човини, що містять...ся в ньому, заспокійливо діють на н...рвову с...стему людини, гоять рани, поліпшуют... пам...ять, підсилюють зір. Тому звичай розк...дати в хаті леп...ху не тільки крас...вий, а й корис...ний.

Пр...жилася лепеха на нашій з...млі, служить людям. Але однаково залиш...ться вона в пам...яті чужинс...ким зіллям. І завжди тр...вогою віятиме від її піднесе...ного в...гору, як шабл..., міцного лист...я.

Колись за часів козач...ини, хиж... ординці, пов...ртаюч...сь з ясиром, зуп...нялися на п...репочинок біля Сліпого озера. Гл...бокий байрак, зарості вільшан...ку ховали їх від к...зачого ока. Оз...ро у вінку з аїру та оч...рету напувало ординців та їхніх кон...й. Чи не від ім...ні Лепе-хана утворилося слово л...пеха, що побутує на Богуславщ...ні? Можливо, від “таїр” вин...кло й аїр?

Текст 12

Ще з ночі впала роса на кожну ст...блинку, на кожний л...сточок і л...жить там холодн...ю окрасою. Застигли в палісаднику повн... махрові жоржин.... Попл...лися вздов... тину круче...ні панич.... Ось-ось прокинут...ся вони ві... сну, ро...плющат... повік... на...зустріч світанкові і заграют... барвами свого цвітін...я – синім, рож...вим, фіалков...м. Їм не поступлят...ся ані коль...рами, ані ряснотою квіток славнозвіс...ні ружі.

Тут же духм...яно пахнут... жовто...гарячі ч...рнобривці, рожеві шапк... флокс, т...ндітні матіоли і буйна всюдисуща красоля. Все це купчит...ся в палісаднику, ро...ростається, цвіте, наповнює ароматом подвір...я настільк..., що заб...ває дух ро...квітлих троянд, яким припало красуватися перед самісін...кими вікнами охай...ної голубості...ної хати.

Та ні ранкової роси, що вкрила собою живу зел...нь, ні розмаїтого цвіті...ня в палісаднику не...помічає господар....

І ось нічого тепер не...має. Наче в кошмарному сні, він втратив усе: щас...тя, радіст..., спокій. Там, де ще не...давно лунали молод... голо-си, чувся в...селий сміх, а часом зр...валася й пісня, – зараз все стихло, зм...ртіло, пр...чайлося в передчу...ті якоїсь настороже...ної тр...воги, в ч...ка...ні чогось не...відомого, але погрозливого, що не...вблага...но, як грозова хмара, насувалося з Заходу.

Не...зна...на туга пі...кочувалася до сер...ця, а на очі мимо...волі напл...вала сл...оза, перчило в горлі, давило груди...

Він ще раз глянув на рідну хату, притише...ну і якусь чужу й скорботну, мов старчиха. З...тхнув і, не поспішаюч..., пішов до кр...ниці, витя... повне-повнісін...ке відро чистої води, поставив на цямрину. Хто знає, де й коли дов...деться пити таку дж...рельно-прохолодну воду! Сх...лився над відром, помітив з...лену травинку, що впала в кр...ницю з горішнього надвір...я, – не вик...нув її, а тільки... дмухнув на неї, одігнав мален...кими брижами від губів. А тоді вже й пр...пав до води. “Вода... Водиця”, – промовив стиха. (А. Шиян)

Текст 13

Степ квітує

Степ квітував. Не...займан...ий, звіку не оран...ий, в...сокотравний... Що то було за в...довище! Маюч... в собі красу моря, його велич..., блиск і надміру світла, маюч... в собі також могутність... лісу і його тихі, віков... шуми, степ, окрім цього, ще ніс у собі щось своє, не...повторно ст...пове, властиве тільки... йому – оту шовкову ласкавіст..., оте ніжне, замріяне, дівоче ...

Ковили, ковили, ковили. За сонцем сталєво-тьм...яні, а там, під сонцем, – скільк... зір сягне, – сяюч..., молочні, як морс...ке шумови...ня. Пер...гортають...ся злегка розгойда...ними хвилями, пл...вуть..., розл...ваючись до самого неба.

Благослове...на тиша навкруг.... Лише зашєрхоче дєсь суха з...лена ящ...рка, пробігаюч.. в траві, бризнут... врізнобіч... з...під ніг коникиковалі та ще й жайворонк... дзюркочуть у тиш..., проймаюч... її вгору і в...низ, невид...мі у її повітрі, як струмк..., що течуть і т...чуть, розмаїті, джерельно-дзвінк....

Здається, співає од краю до краю саме повітря, співає мар...во, що вже схоплюєт...ся, тече, струмує де-не-де над ков...лою. Може, і цей т...кучий, замрія...ний степ теж тільки... мар...во, що прот...че і не буде? Але ні, кожна ст...блина закор...нилася в суху, місцями вже потріска...ну землю, вбродиш... по пояс в золотаві, злегка розгойда...ні вітром шовк..., і вони не зн...кають, вони є, бр...деш у шовках серед м...лозвучного пташин...ого щеб...ту і ві...чуваєш на душ..., очище...ній від усього гіркого, тільки устоя...ну радість, тільки... звільне...не від усяких пут н...бєсно-легке щастя. Іти б отак і йти серед ці...ї тихої задумливої краси, сягнути б аж туди, де небо торкаєт...ся з...млі, де має бути в..лике синє море з чайками та бакланами... Ось-ось, здаєт...ся, хлюпне воно з крайнеба, з-за ков...лів.
(О.Гончар)

Текст 14

Диво творення

Як ученому потрібна сила уяви, щоб зробити ві...кри...тя, як потрібна людині надія, так завжди їй буде потрібне, не...обхідне буде м...стецтво.

В поті чола добуваєт...ся хліб м...стецтва – на ц...ому хотілося б наголосити. Це як ніби на зор... вийшов у поле плугар, який-небуд... сл...в'янс...кий ратай, а гони далек... і йти йому через ці гони впродов... цілого ж...ття. Треба набратис... т...рпін...я, навчитис... ч...тати мову з...млі і мову неба, ві...чувш... погожіст... ранку і вечір у барвах заходу, щоб уміти прочитати, що вітер чи захід тобі віщує на завтра. Бути готовим до того, що на майбутн...й ниві твоїй і камі...ня валунів зустрінет...ся, і їх треба вибрати, і якщо п...ньки..., то мушиш... викорчовувати їх, оч...щаюч... ґрунт. І к...нути потім у н...ого з...рно. З...рно злак...в сіє людина чи з...рно іст...ни – це, власне, справ... не міняє. Важливо, щоб зерно було добірне й ж...ве, і тобі ж самому його треба добути. Скільк... тої прац... треба докласти, довгот...рпеливої, мудрої і зовні такої буде...ної, щоб випл...кати посія...не, щоб в...красувалас... нива колос...м і сталос... оте одвічне диво творі...ня.

Той, хто наважуєт...ся на таку працю, мусит... бути внутрішн...о готовий до неї, до тягот її, і труднощів, і до на...хнень, які, зрештою, є тільки... с...строю труда, і до роз...чарувань, які майже нем...нуч... в люд...й творч...ї праці, і щоб перші пробл...ски слави не вибили з рівноваг..., не запаморочили, – про все треба подумати, б...ручись за п...сьменниц...ке п...ро. Надто ж, коли йдет...ся про перо проза...ка, людини, яка має поєднати в соб... і на...хне...ність поета, і доскіпливіст... вчен...го...

Те найкраще, що створе...не зусил...ями окрем...х народ...в, і світова кул...тура в цілому завдячує сво...ми здобутками... люд...м самові...даним, од...ржимим, тим, що труднощ...в не лякалис..., що здатні були до праці... майже подвижниц...кої. До того ж здебіл...шого людям, в яких можуть...о було розвинуте чут...я ід...алу, прагне...ня до крас..., до гармоні..., до всезагал...ного щаст... людей.
(О.Гончар)

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Розкажіть про значення письма, його розвиток, особливості писемного мовлення. Назвіть типи письма.
2. На якій основі будується сучасне письмо, як воно називається?
3. Що таке буква? Назвіть її особливості й різновиди.
4. З'ясуйте відмінність між звуком і буквою.
5. Що таке алфавіт? Назвіть основу формування його, кількість букв у ньому.
6. Які букви позначають голосні звуки?
7. Розкажіть про особливості називання букв, які позначають приголосні звуки.
8. Які приголосні звуки позначаються двома буквами? Розкажіть про звукове значення букв **я, ю, є, ї**.
9. Які букви українського алфавіту завжди позначають два звуки? Наведіть приклади таких слів.
10. Яка буква українського алфавіту не позначає звука? Яке її призначення?
11. Які додаткові графічні знаки вживаються в українському письмі? Чому їх не відносять до алфавіту?
12. Що вивчає розділ «Орфографія»?
13. У чому полягає сутність орфограми? Які існують різновиди орфограм?
14. Розкажіть про зв'язок орфографії з графікою та іншими розділами мовознавства.
15. Назвіть терміни, пов'язані з розділом «Орфографія».
16. У чому полягають відмінності між транслітерацією і практичною транскрипцією?
17. Які особливості характерні для давньоукраїнського правопису?
18. У чому полягає специфіка староукраїнського правопису?
19. Охарактеризуйте основні правописи новоукраїнського етапу формування орфографії.
20. Охарактеризуйте провідні принципи орфографії української мови.
21. У чому полягає сутність традиційного принципу української орфографії?

22. Які написання здійснюються за смисловим принципом орфографії?
23. Розкажіть правила написання слів з м'яким знаком. Наведіть відповідні приклади.
24. Наведіть приклади, що ілюструють правила вживання і невживання апострофа.
25. Розкажіть правила написання префіксів української мови.
26. Розкажіть правила написання суфіксів української мови.
27. Що є основою вживання подвоєних букв в українській мові?
28. Наведіть приклади вживання подвоєних букв на межі префікса і кореня, кореня і суфікса, кореня і суфікса-частки -ся.
29. Назвіть букви, що позначають подовжені приголосні звуки, умови вживання їх та групи слів, у яких наявні ці звуки.
30. Розкажіть про зумовленість уживання великої літери.
31. Поясніть написання великої букви в абрєвіатурах.
32. Назвіть правила правопису, на підставі яких слова різних частин мови пишуться: а) разом; б) через дефіс.
33. Розкажіть правила правопису, за якими разом, через дефіс пишуться: а) іменники; б) прикметники; в) займенники; г) прийменники; г) частки.
34. Розкажіть про правопис складених прийменників і сполучників.
35. Сформулюйте основні правила переносу частин слів із рядка на інший рядок, наведіть відповідні приклади.
36. Які особливості властиві орфографічним системам початку ХХ ст.? Чому було заборонено правопис 1928 р.?
37. Які зміни внесено до нової редакції «Українського правопису»?

ПРОГРАМОВІ ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Графіка як галузь знань про співвідношення букв і звуків.
2. Особливості української графіки. Український алфавіт. З історії створення алфавіту.
3. Літерні позначення звуків. Співвідношення між буквами і звуками української мови.
4. Письмо. Становлення українського письма.

5. Виникнення різних видів письма.
6. Типи стародавнього українського письма.
7. Формування української графіки.
8. Орфографія як розділ мовознавчої науки. Сутність орфографії.
9. Принципи орфографії української мови.
10. Становлення орфографії української мови.
11. Формування орфографії української мови.
12. Розвиток орфографії української мови в ХХ ст.
13. Правописні проблеми кінця ХХ – початку ХХІ ст.
14. Поняття про орфограму. Принципи українського правопису.
15. Зв'язок орфографії з орфоепією. Літературна вимова. Словесний наголос. Знак наголосу.
16. Основні зміни в новій редакції українського правопису.
17. Система голосних української мови. Літерні позначення голосних звуків, їх вимова і правопис. Ненаголошені **е** та **и** у коренях, суфіксах і префіксах. Написання **е**, **є** та **и**, **ї** в особових закінченнях дієслів.
18. Чергування голосних. Правопис **и** та **і** після шиплячих та **г**, **к**, **х** у коренях незапозичених слів. Написання **и** та **і** в кінці слів. Правопис **и** та **і** в іншомовних словах.
19. Система приголосних звуків української мови. Правопис дзвінких та глухих. Уподібнення та розподібнення приголосних.
20. Пом'якшення приголосних на письмі. Правила вживання м'якого знака. Написання іншомовних слів з м'яким знаком.
21. Подвоєння та подовження приголосних. Подвоєння внаслідок збігу однакових приголосних. Вживання **н** та **нн** у прикметниках та дієприкметниках. Подовження м'яких приголосних. Подвоєння букв в іншомовних словах.
22. Спрощення у групах приголосних. Випадіння приголосних у вимові.
23. Зміни приголосних при словотворенні та словозміні. Чергування та злиття приголосних звуків. Уживання різних варіантів одного **й** того ж прийменника **з** – **із** – **зі**, **в** – **у**.
24. Правила вживання апострофа. Апостроф в іншомовних словах.
25. Правопис префіксів та суфіксів української мови.
26. Правила правопису складних слів. Складні іменники. Прикладка. Складні прикметники, числівники та займенники. Пра-

- вопис складних прийменників, часток і сполучників.
27. Правопис складноскорочених слів і графічних скорочень. Правила скороченого запису.
 28. Вживання великої букви. Велика буква у власних назвах.
 29. Орфографічні та технічні правила переносу слів.
 30. Засоби милозвучності української мови. Фонетичні та художні засоби милозвучності.
 31. Особливості відмінювання іменників. Поділ на відміни та групи. Правопис відмінкових закінчень в однині та множині. Відмінювання складних іменників та слів іншомовного походження.
 32. Особливості відмінювання прикметників. Правопис відмінкових закінчень. Творення ступенів порівняння прикметників.
 33. Відмінювання і правопис кількісних, порядкових та дробових числівників.
 34. Відмінювання займенників. Розряди за значенням і правопис займенників.
 35. Особливості дієвідмінювання (дієслова, дієприкметники, дієприслівники). Відмінювання дієслів. Творення і правопис дієприкметників та дієприслівників.
 36. Творення і правопис прислівників. Ступені порівняння.
 37. Правопис службових частин мови. Написання **не** та **ні** з різними частинами мови. Правопис часток, прийменників, сполучників, вигуків.
 38. Українські прізвища. Відмінювання прізвищ, імен по батькові.
 39. Фонетичні правила правопису слов'янських та неслов'янських прізвищ.
 40. Складні особові імена та прізвища й похідні від них прикметники.
 41. Правопис географічних назв. Українські та іншомовні географічні назви. Відмінювання географічних назв.
 42. Правопис прикметникових форм, утворених від географічних назв.
 43. Правопис складних географічних назв разом, окремо та через дефіс.

ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бурячок А. А. Орфографія // Українська мова: Енциклопедія. — К., 2000.
2. Вихованець І.Р. У світі граматики. - К., 1997.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. - К.: Вища школа, 1985. - 360 с.
4. Козачук Г.О., Шкуратяна Н.Г. Практичний курс української мови. - К.: Вища школа, 1993. — 367 с.
5. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови. - Л.: Світ, 1996.- 206 с.
6. Культура української мови: Довідник / За ред. В.М.Русанівського. - К.: Либідь, 1990. - 304 с.
7. Лобода В.В., Скуратівський Л.В. Українська мова в таблицях: Довідник. - К.: Вища школа, 1993. - 239 с.
8. Новий російсько-український словник-довідник / Уклад.: С.Я. Єрмоленко, В.І.Єрмоленко, К.В. Ленець, Л.О.Пустовіт. - К.: Довіра, 1996. - 398 с.
9. Орфографічний словник української мови / Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пещак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. - К.: Довіра, 1994.- 864 с.
10. Орфоепічний словник / Уклад. М.І. Погрібний.-К., 1994.
11. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. - К.: Вища школа, 1995. — 239 с.
12. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. - К.: Наук. думка, 1976.-287.
13. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навчальний посібник. - К.: Либідь, 1999. - 240 с.
14. Пазяк О.М., Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. Українська мова. Практикум.-К.: Либідь, 1990.
15. Паламар Л.М., Бех О.А. Практичний курс української мови. - К.: Либідь, 1993.
16. Словник іншомовних слів /За ред. О.С. Мельничука. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1985.-775с.
17. Словник української мови: В 11т. К., 1970-1980.
18. Стоян Л.М. Українська мова: Посібник з орфографії та пунктуації. - 2-ге вид., допов. - К.: Наук. думка,2000.-104 с.

19. Струганець Л.В. Теоретичні основи культури мови: Навч. посібник. Тернопіль: ТДП, 1997. - 96 с.
20. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2000.- 88 с.
21. Тараненко О.О. Правопис // Українська мова: Енциклопедія. — К., 2004.
22. Тоцька Н.І. Українська пунктуація. Практикум: Навч. посібник.- К.: Вища школа, 1990. - 160 с.
23. Український правопис /АН України, Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. - К.: Наук. думка, 2019. -240 с.
24. Шевченко Л. Ю. Графіка. Орфографія // Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко В.Ю. Сучасна українська мова: Довідник. — К., 1996.
25. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. - К.: 1999.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бурячок А. А. Про концепцію нової (остаточної) редакції українського правопису// Мовознавство. — 1995. — № 1.
- 2.Гузар О. Правописний стандарт української мови: історія та реалії // Вісник Львівського університету. — Львів, 2004. — Вип. 34. — Ч. III.
- 3.Жовтобрюх М. А. Принципи української орфографії // Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. — К., 1969.
- 4.Історія українського правопису XVI—XX століття: Хрестоматія. — К., 2004.
- 5.Москаленко А. А. Історія українського правопису (радянський період). — Одеса, 1968.
- 6.Москаленко А. А. Нарис історії українського алфавіту і правопису. — Одеса, 1958.
- 7.Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX — поч. XXI ст. — К., 2002.
- 8.Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. — К., 2001.
- 9.Полюга Л. М. Думки з приводу нового українського правопису 1996 р. // Мовознавство. — 1995. — № 1.
10. Русанівський В. М. Становлення і розвиток системи правопису // Мовознавство на Україні за п'ятдесят років. — К., 1967.

11. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. — К., 1981.
12. Український правопис. Проект найновішої редакції. — К., 1999.
13. Шевельов Ю. Про критерії в питаннях офіційного правопису // Березіль. — 1995. — № 7—10.
14. Ющук І. П. Правопис має бути стабільний, але... // Мовознавство. — 1995. — № 1.

РЕСУРСИ

1. Бібліотека ПНПУ імені К.Д.Ушинського, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.
2. Державна наукова бібліотека імені М.Горького, м.Одеса, вул. Пастера, 13.
3. Електронна бібліотека ПНПУ імені К.Д.Ушинського, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.
4. Наукова бібліотека ОНУ імені І.І. Мечникова, м.Одеса, вул. Преображенська, 24.
5. Обласна універсальна наукова бібліотека імені М.С.Грушевського, м.Одеса, вул. Троїцька, 49/51.
6. Центральна міська бібліотека імені І.Я.Франка, м.Одеса, Книжковий пров., 1а.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Алфавіт (від назви двох перших грецьких літер – **alpha** і **betha**), або **азбука** (від двох перших старослов'янських літер – **азь** і **буки**), або **абетка** (від українських **а** і **бе**), - сукупність усіх літер (букв), уживаних у писемній формі мови і розміщених у певному усталеному порядку.

Апостроф (грец. *apostrophos* – повернений убік) – надрядковий знак у вигляді коми, яким на письмі передають роздільну вимову.

Голосні звуки – звуки мови, в основі яких лежить музикальний тон або голос, утворюваний при відкритому мовному каналі внаслідок коливань голосових зв'язок.

Глаголиця (старослов'ян. глаголь – слово) – найдавніша система слов'янського письма; їх творець (приблизно 863 р.) – слов'янський просвітитель Кирило (світське ім'я – Костянтин).

Графема (грец. *graphie* – запис, накреслення) – найменша смислорозрізнявальна одиниця писемної мови (письма), яка відповідає фонемі в усному мовленні.

Графіка (грец. *graphike*, від *grapho* – пишу) – сукупність усіх засобів певної писемності (графем), усіх неусномовних накреслень, якими живе мовлення передається на письмі (букви алфавіту, апостроф, знак наголосу, розділові знаки); система співвідношень між буквами, вживаними у мові, і звуками; розділ мовознавства, в якому вивчають графічну систему мови, звукове значення букв тощо.

Дефіс (нім. *Divis* – риска, від лат. *devisio* – поділ) – знак, який використовується для поєднання частин складного слова, елементів слова при скороченому написанні, для переносу частини слова з рядка в рядок.

Звук – найменша, неподільна мовленнєва одиниця, що утворюється органами мовлення людини і використовується нею у процесі спілкування для матеріального представлення своїх думок. В українській мові 38 звуків.

Ідеографічне письмо (грец. idea – думка, ідея і grapho – пишу) – вид письма, який передбачає передавання усного мовлення за допомогою усталених графічних знаків, що відтворюють значення слова, а не звук.

Лапки – парний розділовий знак, який використовують для виділення прямої мови, цитат, назв творів, газет, установ, окремих слів, що вживаються в умовному або іронічному значенні.

Лексико-синтаксичний принцип орфографії – закономірність, яка застосовується для розрізнення слів (пишуться разом або через дефіс) та однозвучних словосполучень (пишуться окремо).

Морфологічний принцип орфографії – закономірність, сутність якої полягає в тому, що морфемі незалежно від звучання пишуться однаково в різних формах того самого слова чи в споріднених словах.

Наголос – звукове виділення складу в межах ритмічної структури.

Орфограма (грец. orthos і gramma – буква, написання) – одиниця орфографії, написання певного звука, морфемі, слова, що визначається й закріплюється орфографічним правилом.

Орфографічне правило – коротка чітка рекомендація щодо передачі усного мовлення на письмі.

Орфографічні норми – усталена система правил, які забезпечують єдність передачі усного мовлення у писемній формі.

Орфографія (грец. orthos – правильний і graphy – пишу), або правопис, - система загальноприйнятих правил, які визначають способи написання слів; основою орфографії є графіка – вчення про сукупність усіх рукописних і друкованих знаків, тобто графем – найменших смислорозрізнявальних одиниць мови; орфографія разом із пунктуацією становить правопис певної мови.

Палеографія (грец. palates – давній, старовинний і graphy пишу) – розділ мовознавства, об'єктом дослідження якого є історія письма.

Письмо – знакова система фіксації мовлення, яка з допомогою графічних (накреслених, написаних) елементів, знаків дає змогу передати мовленнєву інформацію на відстані і закріпити її в часі.

Письмо піктографічне (лат. *pictus* – намальований і грец. *graphy* – пишу), тобто малюнкове письмо, — етап розвитку письма, за якого відображають зміст повідомлення у вигляді малюнка чи серії послідовних малюнків.

Письмо ідеографічне (грец. *idea* – поняття, ідея, образ і *graphy* – пишу) – письмо, яке здійснюють за допомогою знаків, що, віддалено нагадуючи схематичні малюнки, позначали певні поняття, явища, предмети, дії, ознаки тощо.

Письмо звуко-буквене – найвищий етап у розвитку письма, суть якого полягає в тому, що окремий знак (буква) позначає, як правило, одну фонему, яка може виступати у різних варіантах.

Півустав - тип стародавнього українського письма, літери якого були менші, ніж в уставі, нахилені вправо, їх геометрична форма порушувалася, проміжки між буквами були неоднакові.

Предметне письмо – вид письма, що полягає в передаванні інформації за допомогою окремих предметів, які мають певне умовне значення.

Складове письмо – вид письма, який передбачає передавання інформації за допомогою знаків, що виражають склади або складотворчі елементи.

Скоропис – тип стародавнього українського письма, літери якого були невеликі, заокруглені, розтягнені в ширину, непропорційні; письмо характеризувалося безперервністю, гачкуватістю; використовувалися скорочення і винесення над рядок.

Словотвірно-граматичний принцип орфографії – закономірність, яка регулює написання складних іменників та прикметників, у першій частині яких є суфікси чи букви на позначення з'єднувальних

голосних [o], [e], [йе] (пишеться через дефіс) або вони відсутні (пишеться разом).

Смисловий (розрізняючий) принцип орфографії – закономірність, відповідно до якої написання визначаються розрізненням значення слів.

Традиційний (історичний) принцип орфографії – закономірність, відповідно до якої вибір написання здійснюється на основі традиції, а не зумовлюється вимовою чи уніфікуванням фонемного складу морфем.

Транслітерація (лат. trans – через і litera – буква) – передавання тексту, записаного за допомогою одного алфавіту, засобами іншої графічної системи.

Устав - тип стародавнього українського письма, літери якого були прямі, старанно намальовані, розташовані одна від одної на однаковій відстані, між собою не з'єднані, ширина їх дорівнювала висоті; проміжки між словами були відсутні; нарядкові знаки, виносні літери вживалися рідко.

Фонетичний принцип орфографії – закономірність, відповідно до якої слова пишуться так, як вимовляються в літературній мові, тобто кожному звукові відповідає одна літера або сполучення двох.

ЗМІСТ

Передмова	3
Змістовий модуль «Орфографія».....	4
Змістовий модуль «Пунктуація»	42
Словникові диктанти.....	66
Тексти для самодиктантів.....	77
Література	95
Короткий термінологічний словник	98